Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

НАВЧАЛЬНИЙ КОНТЕНТ

(Конспект лекцій №№ 1 – 8)

навчальної дисципліни

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ І БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС

для підготовки магістрів

спеціальність 141 – Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка
спеціалізація 141-07 – Електричні апарати

Лектор – д.т.н., проф. Клименко Б.В.

2016

ПЛАН ЛЕКЦІЙ

Лекція 1 **Чому виник Болонський процес? Короткий екскурс до історії університетів й розвитку вищої освіти в Європі та світі з середньовіччя до нашого часу. Прийняття Великої Хартії Університетів (Magna Charta Universitatum) - історична подія планетарного масштабу**

Лекція 2 **Прийняття Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабонська конвенція) – крок до створення загальноєвропейського простору вищої освіти**

Лекція 3 **Прийняття Спільної Декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти (Сорбонська декларація) – первинний поштовх до започаткування Болонського процесу**

Лекція 4 **Саміт європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту в 1999 р. Прийняття Болонської Декларації. Завдання на десять років – старт Болонського процесу (Bologna Process – BP)**

Лекція 5 **Створення Асоціації європейських університетів. Прийняття Саламанкського звернення. Празький саміт 2001 р.**

Лекція 6 **Болонський процес та навчання впродовж життя (Life Long Learning – LLL)**

Лекція 7 **Берлінський саміт 2003 р. Участь міжнародних організацій у Болонському процесі. Організаційні засади та керівні органи Болонського процесу**

Лекція 8 **Болонський процес: цикли, ступені, кредити. Додаток до диплому**

Лекція 9 **Бергенський саміт 2005 р. Вступ України до Болонського процесу. Болонський процес очима студентів**

Лекція 10 **Лондонський саміт 2007 р. Дискусія стосовно Болонського процесу після 2010 року. Саміт у Бенілюксі 2009 р. Перший організаційний форум політики Болонського процесу**

Лекція 11 **Ювілейний саміт європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту у Будапешті та Відні в 2010 р. Другий організаційний форум політики Болонського процесу**

Лекція 12 **Саміт у Бухаресті в 2013 р. Третій форум політики Болонського процесу Саміт у Єревані в 2015 р. Четвертий форум політики Болонського процесу**

Лекція 13 **Болонський процес й мобільність студентів та викладачів в Європейському просторі вищої освіти. Європейські фонди та програми, що сприяють розвитку мобільності**

Лекція 14 **Інструменти реформування системи вищої освіти України на початковому етапі участі у Болонському процесі (2005 – 2013 рр.)**

Лекція 15 **Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII – поштовх до активізації участі України у Болонському процесі**

Лекція 16 **Якість та привабливість вищої освіти – наріжне каміння Болонського процесу. Побудова системи гарантування якості вищої освіти на міжнародному, національному та інституційному рівнях**

ПЕРЕЛІК ДОДАТКІВ
до навчального контенту

У Додатках представлені тексти основних офіційних документів Болонського процесу – в оригіналі (англійською мовою) та в українському перекладі.

№ додатку	Англомовний оригінал	Український переклад
1	Magna Charta Universitatum	Велика Хартія Університетів
2	Convention on the Recognition of Qualifications Concerning Higher Education in the European Region. Lisbon, 11 April 1997	Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні. Лісабон, 11 квітня 1997
3	Joint Declaration on Harmonisation of the Architecture of the European Higher Education System. Paris, the Sorbonne, May 25 1998	Спільна Декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти. Париж, Сорбонна, 25 травня 1998
4	The European Higher Education Area Joint Declaration of the European Ministers of Education. Bologna, 19 June 1999	Європейський простір вищої освіти Спільна Декларація європейських Міністрів освіти , Болонья 19 червня 1999
5	Message from the Salamanca Convention of European Higher Education Institutions. Shaping the European Higher Education Area. 29 – 30 March, 2001	Звернення Саламанкської конференції європейських закладів вищої освіти. Формування європейського простору вищої освіти. 29 – 30 березня 2001
6	Student Göteborg Declaration 25 March 2001	Гетеборзька Декларація студентів 25 березня 2001
7	Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the Meeting of European Ministers. Prague, 19 may 2001	До Європейського простору вищої освіти Комюніке Зустрічі європейських Міністрів. Прага, 19 травня 2001
8	Realising the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference of Ministers. Berlin, 19 september 2003	Створюючи Європейський простір вищої освіти. Комюніке конференції Міністрів. Берлін, 19 вересня 2003
9	The European Higher Education Area – Achieving the Goals. Communiqué of the Conference of European Ministers. Bergen, 19-20 may 2005	Європейський простір вищої освіти – досягнення мети. Комюніке конференції європейських Міністрів. Берген, 19-20 травня 2005
10	Towards the European Higher Education Area: Responding to Challenges in a Globalised World. London communiqué, 18 may 2007	На шляху до Європейського простору вищої освіти: відповіді на виклики у глобалізованому світі. Лондонське комюніке, 18 травня 2007
11	The bologna process 2020 – The European higher education area in the new decade. Communique of the Conference of European Ministers. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 april 2009	Болонський процес 2020 – Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі Комюніке конференції європейських Міністрів. Льовен і Лувен-ла-Ньов, 28-29 квітня 2009
12	Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010	Будапештсько-віденська Декларація щодо Європейського простору вищої освіти, 12 березня 2010 року
13	Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area. Bucharest Communiqué, 26 and 27 April 2012	Підвищуючи наш потенціал: Консолідація Европейського простору вищої освіти. Бухарестське Комюніке, 26-27 квітня 2012
14	Yerevan Communiqué 14-15 May 2015	Єреванське Комюніке 14-15 травня 2015

Лекція 1

Чому виник Болонський процес? Короткий екскурс до історії університетів та розвитку вищої освіти в Європі та світі з середньовіччя до нашого часу. Прийняття Великої Хартії Університетів (Magna Charta Universitatum) - історична подія планетарного масштабу

Цікава річ: словосполучення «Болонський процес», яке зараз у різних контекстах (іноді доречно, а іноді й ні) широко вживається у вітчизняних вищих навчальних закладах, до зовсім недавнього часу освітянське середовище чомусь ігнорувало. Зокрема, у Національній Доктрині розвитку освіти [1], яку було затверджено Указом Президента України 17 квітня 2002 року, міжнародній співпраці приділяється велика увага, але Болонський процес навіть не згадується, відповідно і задача вступу України до Болонського процесу у Доктрині не ставилася. Про незацікавленість (а може про непоінформованість?) освітян у факті існування Болонського процесу також ж свідчить і огляд публікацій в періодичних виданнях з проблем вищої освіти України – журналах «Вища освіта України» та «Вища школа». Вперше, навіть не згадка про Болонський процес, а лише натяк на його існування у цих часописах, якщо ми не помиляємося, з'явився в у інтерв'ю ректора Львівської політехніки Ю. Рудавського («Вища школа», 2003, №1). Цитуємо: «Усі європейські країни підписали Лісабонську і Болонську угоди, де визнано ступеневу систему. Й Україна значно випередила їх у цьому питанні. Цю систему вже введено, вона вже відпрацьовується. Німці дисципліновано вчаться: скажімо, в Мюнхені запозичують програми Київської політехніки. Європа нині перебудовується, і ми, як не дивно, у цьому, по суті, пішли вперед». Як бачимо, в уявленні поважного ректора (і не тільки в його уявленні) Болонський процес асоціювався лише з одним аспектом – двоциклічною вищою освітою. Згодом, з подачі МОН України, в освітянському середовищі запанувала ідея, що основним аспектом Болонського процесу є система кредитів, причому в «національній обгортці» – не кредитна Європейська кредитно-трансферна система – ECNS, а винайдена на українських теренах Кредитно-модульна система організації навчального процесу – КМСОНП.

А далі – як греблю прорвало – важко точно підрахувати кількість публікацій у вітчизняних виданнях з цього приводу, бо вони з'являються не тільки у центральній періодиці, а й в регіональних та інституційних виданнях, але без великого ризику помилитися, можна оцінити цю кількість сотнями, а з урахуванням різного роду методичних розробок – тисячами, а Наказом № 414 від 21 травня 2004 р. Міністерство освіти і науки України запровадило до навчальних

планів магістрів і аспірантів вибіркову навчальну дисципліну «Вища освіта і Болонський процес». На виконання цього наказу у листопаді 2004 р. було опубліковано навчальний посібник «Вища освіта України і Болонський процес» [2] та відповідну навчальну програму. Здається, що всі аспекти Болонського процесу вже прискіпливо й фахово проаналізовані і роз'яснені. Але...

У жовтні 2005 р., в газеті «Зеркало недели», №39(567), була опублікована стаття відомого фахівця з проблем вищої освіти, автора численних публікацій по Болонському процесу, директора Київського інституту освітньої політики Костянтина Корсака «Мифы о Болонском процессе» (російською мовою). Стаття починається з приголомшуючої фрази: «Что такое Болонский процесс? Могу побиться об заклад: дать объективный и полный ответ на этот вопрос на основе обнародованной информации в … Украине невозможно». Цю фразу можна вважати своєрідною узагальненою рецензією автора згаданої статті на вітчизняні публікації з питань Болонського процесу. І, хоча з моменту публікації згаданої статті минуло багато років, вищезгадана теза лишається й зараз актуальною. Всього, що опубліковано в Україні стосовно Болонського процесу, ми не мали можливості прочитати. Але з того, що нам довелося прочитати, можна уяснити лише точки зору авторів тих чи інших публікацій, часто-густо таких, що не співпадають одна з одною. А де ж істина? На наш погляд, відповідь на це питання дуже проста – у першоджерелах. На превеликий жаль, офіційні, автентичні переклади основних офіційних документів Болонського процесу, з яких зрештою і треба з'ясовувати сутність процесу, на превеликий жаль в Україні опубліковані вкрай в недостатньому обсязі. Отут саме час згадати про історію середньовічної наукової Болонської школи глосаторів.

Болонський процес, який розпочався у 29 країнах в 1999 році, і зараз охоплює вже близько 50 європейських держав, а також держав, що належать до так званої Європейської культурної конвенції [3] – це (якщо дуже коротко) процес створення Європейського простору вищої освіти (the European Area of Higher Education – EHEA) на засадах цілей (зобов'язань), сформульованих міністрами, відповідальними за вищу освіту, у Болонській декларації (1999) та подальших офіційних документах Болонського процесу – Празькому (2001) та Берлінському (2003) комюніке (посилання на ці документи будуть зроблені пізніше).

А чи замислювалися ми, чому Болонський процес називають саме Болонським? Тривіальна відповідь полягає в тому, що у Болоньї, 19 червня 1999 р., відбулася зустріч міністрів освіти 29 європейських країн, на якій було прийнято декларацію про створення Європейського простору вищої освіти.

Але чому у назві процесу ми спираємося на це місто, адже первинний поштовх Болонському процесу дала так звана Сорбонська декларація, яку у 1998 році підписали міністри освіти чотирьох країн – Франції, Германії, Італії та Великої Британії. У цій декларації міністри наголосили на необхідності створення Європейського простору вищої освіти і закликали держави, які на той час входили до Європейського Союзу, та інші європейські країни приєднатися до цього заклику.

А чому міністри, щоб проголосити цю декларацію, зібралися саме у Болоньї? Зустріч міністрів освіти європейських країн, які приєдналися до цього заклику, могла відбутися у будь-якому місті будь-якої європейської країни (згадаємо невеличке й маловідоме голландське місто Маастріхт, у якому були підписані угоди, що започаткували об'єднання Європи). Проте вибір Болоньї для проголошення програми створення Європейського простору вищої освіти був невипадковим, бо саме там розташований найстаріший у світі університет, бо саме там, під час святкування його 900-річчя, 18 вересня 1988 року було підписано Велику Хартію Університетів – Magna Charta Universitatum – документ планетарного масштабу.

Для нас цілком звичним є те, що вік того чи іншого закладу, наприклад університету, відраховується від дати підписання відповідного Акту (Постанови, Указу тощо) відповідним очільником (Імператором, Президентом, Прем'єром тощо). Болонський університет, виник на основі Болонских юридичнх шкіл, які існували ще у ранньому середньовіччі. Відомо, що перший установчий акт щодо Болонського університету відноситься до 1158 року, коли Імператор Священної Римської Імперії Фрідріх I Барбаросса оприлюднив Закон (Хартію), згідно з яким болонські студенти і професори отримували його заступництво як в самому університеті, так і на шляху до нього. Але датою заснування Болонського університету вважається не 1158-й, а 1088 рік, хоча жодного офіційного акту, датованого цим роком не існує. І засновником університету по праву вважається не великий імператор Барбаросса, а такий собі Ірнерій –правознавець, який вперше систематизував і у 1088 році почав викладати римське право для широкої аудиторії.

Звичайно, можна подумати, що зсув дати заснування Болонського університету на 70 років вглиб століть пов'язаний з чиїмось бажанням додати віку і значущості цьому університетові, адже у Болоньї школи «вільних мистецтв» існували задовго до XI ст. Насправді, ще у XIII сторіччі болонськими правниками, які бажали, щоб історія університету, в якому вони працювали, починалася

ще з часів римської Імперії, була пущена в обіг легенда, що приписує імператору Феодосію II заснування на території Болоньї у 433 р. н.е. вищої юридичної школи. Ця легенда не була підтримана серйозними істориками, як не була підтримана й інша можлива дата заснування Болонського університету – 1076 рік, до якого відноситься документ, де згадується болонець на ім'я Пепо як legis doctor (доктор права). Ця дата також була відкинута, оскільки Пепо не залишив після себе наукової спадщини, не заснував наукової школи, а його викладання не мало великого успіху. Хвала італійцям – вони глибоко усвідомлюють унікальність університетської культури і шанують як засновника Alma Mater усіх університетів не Імператора, а Науковця, Дослідника і Викладача, який жодних посад, окрім професорської, не обіймав.

Будівля середньовічного Болонського університету

Ірнерій (Irnerius, Вернерій, Варнерій, Гарнерій) вважається засновником наукової школи правників – глосаторів. Юридичні першоджерела, що у ті часи вивчалися, були написані латиною, відтак виникала необхідність перекладу цих документів. Переклади (помітки) робилися спочатку поміж рядків текстів оригіналів, а згодом – на полях. Ці помітки називали глосами, а тих, хто їх робив – глосаторами. Глосатори школи Ірнерія намагалися не тільки зробити якісні переклади оригінальних текстів, а й тлумачили, роз'яснювали їх. Великою заслугою Ірнерія є те, що він не тільки тлумачив латинські правничі тексти, а й склав збірку юридичних казусів (задач), написав підручник з римського права. Він також ввів у практику юриспруденції кодекс Юстиніана – зведення законів, у якому велика увага приділялася різним видам власності. Методологія і лекції Ірнерія виявилися настільки популярними, що до нього стали стікатися учні з усіх кінців Європи. Після себе Ірнерій залишив після себе не тільки речовинну наукову спадщину – збірки текстів, а й талановитих учнів та послідовників, імена яких збереглися до наших днів – Булгар, Якоб, Гуго, Ацо, Акурсій.

Перші середньовічні університети являли собою корпорації студентів-школярів (школяр – по латині scolarius) та викладачів-магістрів (магістр – по

латині magister – начальник, наставник), звідки пішла й назва цих закладів – Universitas magistrorum et scolarium. Студенти та викладачі (колеги) мешкали у гуртожитках – колегіумах, коледжах, де відбувалися й заняття, які мали форму лекцій та диспутів.

Типовий середньовічний університет складався з чотирьох факультетів – підготовчого (факультет мистецтв) та трьох вищих – правничого, медичного та теологічного. На факультеті мистецтв, який згодом отримав назву філософського, викладали так звані сім вільних мистецтв, які поєднувалися у тривіум (trivium) – граматика, риторика, діалектика (логіка) та квадривіум (quadrivium) – арифметика, геометрія, астрономія, музика. Після оволодіння курсом тривіума та складання відповідного іспиту школяру присуджувався ступінь бакалавра мистецтв (слово «бакалавр» походить від пізно-латинського «baccalarius», яким називали дворову прислугу, підвасалів – від «baccalaria» – маєток, володіння). Після оволодіння курсом квадривіума – ступінь магістра мистецтв (magister artium liberalium). У дореволюційній Росії ступінь магістра існувала на всіх факультетах, крім медичного. Ступінь магістра присуджувалася випускникам університетів після складання усних іспитів (особи, що витримали іспити, називалися магістрантами) та публічного захисту дисертації, схваленої факультетом.

Випускникам правничого, медичного та теологічного факультетів після захисту дисертацій присуджувався ступінь доктора відповідних наук (доктор права, доктор медицини, доктор теології). Згодом ступінь доктора стали присуджувати і випускникам філософських факультетів (доктор філософії). Ступінь доктора наук вперше стала присуджуватися Болонським університетом у 1130 році. В дореволюційній Росії ступінь доктора наук присуджувалася особам, які мали ступінь магістра та захистили докторську дисертацію.

Середньовічні університети, серед яких крім Болонського, слід згадати інші найстаріші університети Європи: Кембрідж (1209), Окфорд (2-а половина XII – початок XIII ст.), Паризький – Сорбонна (1215), Саламанкський (1218), Ліса-бонський (1290), Празький – Карлів університет (1348), Краківський (1364), Віденський (1365), Гейдельбергський (1386) та інші були автономними від держави, міських властей та церкви, мали свою юрисдикцію, яка регулювалася власними статутами. Автономія, незалежність є одним з найважливіших чинників активного розвитку, прогресу будь-якої структури і університет у цьому розумінні не є винятком. Порушення ж цього важливого принципу призводить до стагнації й занепаду. Історія Болонського університету надає переконливі аргументи на користь цієї тези.

Болонський університет був дуже популярним закладом освіти, про що свідчить велика кількість учнів, які там навчались. Наприклад, у XIII столітті кількість учнів Болонського університету сягала 10 тисяч. У другій половині XIII століття Болонський університет досяг найвищої точки розквіту, за яким згодом почалося його падіння. Цьому сприяло декілька причин.

У ті часи точилася запекла боротьба двох партій – папи і імператора. Професори університету були втягнуті в партійні розбрати і, як наслідок, в значній мірі втратили свою академічну незалежність і етичну привабливість. До цього ж, починаючи з кінця XIII століття, муніципалітет Болоньї заснував декілька кафедр для публічних лекцій і призначив професорам, що зайняли ці кафедри, певну плату замість гонорару, який до того часу їм платили самі студенти. Таким чином, більшість професорів опинилися на утриманні у міста, підпавши, під владу міського муніципалітету, що претендував на регулювання професорського викладання, розподіляючи кафедри поміж професорами, не обов'язково здібними, але своїми, лояльними.

А в наступному сторіччі політична партія, яка захопила владу в місті, встановила практику надання права викладання лише громадянам Болоньї, переважно представникам відомих фамілій, які входили до правлячої партії. Результати такої політики не забарилися – якість викладання у Болонському університеті суттєво знизилася. Погіршення, як тепер кажуть, якісного складу викладачів призвело й до змін у методології глосаторів. Професори, які не мали достатньої кваліфікації для досліджень латинських текстів з першоджерел римського права, почали тлумачити глоси своїх попередників, часто-густо спотворюючи їх первинний зміст.

Лекція в середньовічному університеті

Канікули школяра (з середньовічної гравюри)

У даному курсі ми будемо слідувати традиції, закладеній Ірнерієм – спиратися на першоджерела – у даному випадку на основні офіційні документи (англомовні оригінали) Болонського процесу, який ми трактуємо, як процес створення Європейського простору вищої освіти на основі цілей, сформульованих у Болонській декларації і подальших офіційних документах, прийнятих на саммітах міністрів освіти європейських країн з урахуванням принципів Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні, а також фундаментальних принципів Великої хартії університетів – Magna charta universitatum.

Болонський процес, як процес створення Європейського простору вищої освіти, не міг не виникнути в умовах розбудови об'єднаної Європи. Той факт, що він розпочався лише у 1999 році – більш ніж через сім років після початку створення Європейського Союзу, не треба вважати дивним, адже освіта за своєю природою є дуже консервативною і тому інерційною. Але до 1999 року в Європі відбулося декілька визначних подій, які безумовно складають передісторію процесу, бо ці події, або документи, прийняті під час цих подій, згадуються в офіційних документах Болонського процесу, зокрема розробка та підписання міждержавного акту – Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (1997 р.), оприлюднення так званої Сорбонської декларації – Спільної декларації про гармонізацію архітектури Європейської системи вищої освіти чотирьох міністрів, які на той час очолювали міністерства, які опікувалися вищою освітою у Франції, Германії, Італії та Великій Британії. Але найпомітнішою віхою на шляху до Болонського процесу була Велика Хартія Університетів – Magna Charta Universitatum, проголошена та підписана ректорами університетів з усього світу у 1988 р.

Наприкінці другої декади вересня 1988 року найстаріший у Європі Болонський університет святкував своє 900-річчя – подію планетарного масштабу. На свята приїхали ректори більш ніж 300 ректорів університетів Європи (і не тільки Європи), найвідоміші та найвпливовіші релігійні, громадські та політичні діячі, діячі культури і освіти з багатьох країн світу. Серед присутніх були Папа Римський Ян-Павел II, мати Тереза, Далай-лама та багато інших VIP осіб. Святкування супроводжувалися численними зустрічами, консультаціями, прийомами, семінарами.

За два роки до святкування, у 1986 році Болонський університет звернувся до найстаріших університетів Європи з пропозицією підписати під час святкування ювілею урочистий документ, у якому мала бути відзначена роль уні-

верситетів в історії суспільства. Ця пропозиція була прийнята із захопленням, була створена робоча група, яка розробила та погодила документ, який 18 вересня 1988 року в урочистій обстановці підписали присутні на святкуванні ректори університетів. Його за аналогією з визначним середньовічним документом, відомим, як Magna Charta Libertatum – Великою Хартією Вольностей було названо Magna Charta Universitatum – Велика Хартія Університетів. У Хартії проголошено фундаментальні принципи, які зараз і назавжди, як там сказано, повинні бути основою призначення університетів.

Під час святкування ювілею Болонського університету, 18 вересня 1988 року

Наведемо сформульовані у Хартії принципи.

1. Принцип автономії університетів

Університет є самостійною установою усередині суспільств із різною організацією, що є наслідком розходжень у географічній та історичній спадщині. Він створює, вивчає, оцінює і передає культуру за допомогою досліджень і навчання.

Для задоволення потреб навколишнього світу його *дослідницька і викладацька діяльність повинна бути морально й інтелектуально незалежною від будь-якої політичної й економічної влади*.

2. Принцип поєднання викладання та досліджень

Викладання і дослідницька робота в університетах повинні бути нероздільні для того, щоб навчання в них відповідало потребам, що змінюються, запитам суспільства і досягненням у науковому знанні.

3. *Принцип свободи у дослідженнях та викладанні*

Свобода в дослідницькій і викладацькій діяльності є основним принципом університетського життя. Керівні органи й університети, кожний у рамках своєї компетентності, повинні гарантувати дотримання цієї фундаментальної вимоги.

Відкидаючи нетерпимість і будучи завжди відкритим для діалогу, університет є ідеальним місцем зустрічі викладачів, що здатні передавати свої знання і володіють необхідними засобами для їхнього удосконалювання за допомогою досліджень і інновацій, і студентів, що мають право, здатність і бажання збагатити свій розум цими знаннями.

4. *Принцип прихильності до традицій європейського гуманізму*

Університет є хоронителем традицій європейського гуманізму. У здійсненні свого покликання він постійно прагне до досягнення універсального знання, перетинає географічні і політичні кордони і затверджує нагальну потребу взаємного пізнання і взаємодії різних культур.

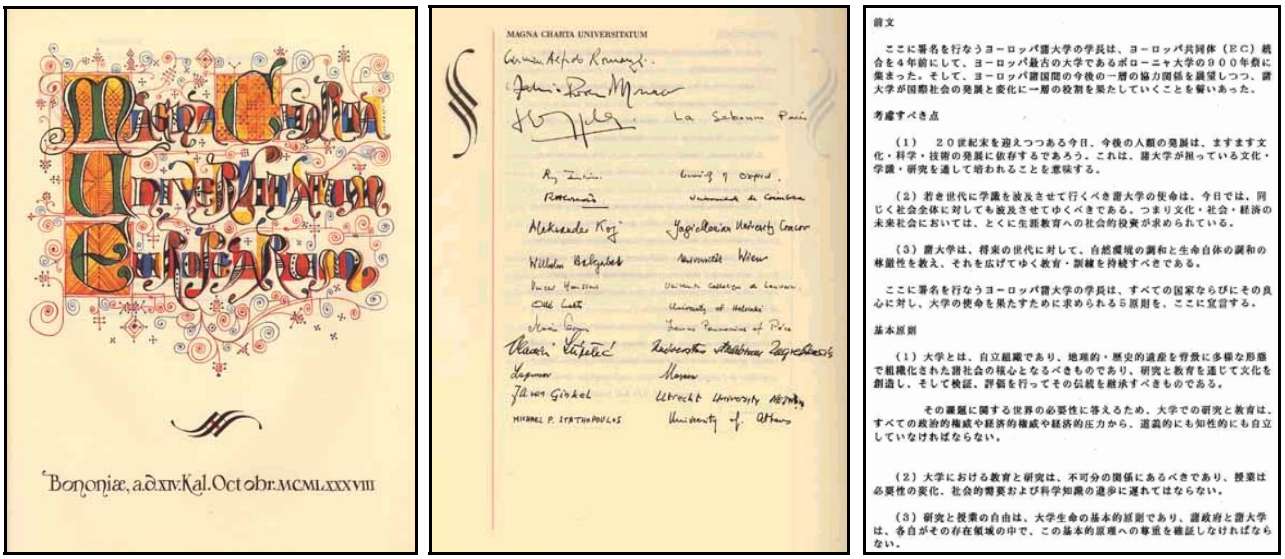

а) б) в)

Magna Charta Universitatum: а – титульний аркуш, б – аркуш з підписами ректорів, в – текст Хартії японською мовою

У Хартії сформульовано такі засоби втілення в життя зазначених вище фундаментальних принципів.

1. Для забезпечення свободи в дослідженнях і викладанні всім членам університетського суспільства мають бути надані необхідні засоби для її реалізації.

2. Набір викладачів і визначення їхнього статусу повинні відбуватися відповідно до принципу невід'ємності дослідницької діяльності від викладацької.

3. Кожен університет, з урахуванням конкретних обставин, повинен гарантувати своїм студентам дотримання свобод і умов, при яких вони могли б досягти своїх цілей у культурі й освіті.

4. Університети, особливо європейські, розглядають взаємний обмін інформацією і документацією, а також збільшення кількості спільних проектів для розвитку освіти, як основний елемент постійного прогресу знань. Тому, як і в ранні періоди своєї історії, вони стимулюють мобільність викладачів і студентів, а також розглядають загальну політику в питанні рівного статусу, звань, іспитів (без упередженого ставлення до національних дипломів) і присудження стипендій як необхідний інструмент для здійснення своєї місії в умовах, що переважають на сьогоднішній день.

Велика Хартія Університетів – Magna Charta Universitatum була підписана 18 вересня 1988 року ректорами 430 університетів світу. Серед перших сигнаторіїв були два вищих навчальних заклади України – Харківський та Дніпропетровський державні (на той час) університети, ректори яких входили до офіційної делегації СРСР на святкуванні ювілею Болонського університету. Цей документ є відкритим для підписання ректорами інших університетів. На сьогодні Magna Charta підписали ректори понад 500 університетів світу, у тому числі понад 20 українських.

Підписуючи Magna Charta, ректори університетів, як сказано у цьому документі «... беруть на себе зобов'язання зробити усе від них залежне для того, щоб кожна держава, а також зацікавлені наднаціональні організації, формували свою політику, спираючись на положення цієї Великої Хартії, що виражає одностайне бажання університетів, вільно визначене і проголошене». Цей невеликий за обсягом але великий за змістом документ розкриває всю велич університетів, їх благородну місію накопичення та передачі знань і унікальну роль в історії цивілізації на нашій планеті.

Ректор Національного технічного університету «ХПІ» Л.Л. Товажнянський підписує Magna Charta (18.09.2005 р.)

Фабіо Роверсі Монако жовтень, 2015 р.

Magna Charta Universitatum перекладено на велику кількість мов світу. Офіційні переклади контролює Наглядова рада (Magna Charta Observatory), президентом якої є професор Фабіо Роверсі-Монако – ректор Болонського університету у 1988 році. Англомовний оригінал Magna Charta Observatory та офіційний український переклад наведено у Додатку 1.

Хоча Magna Charta Universitatum була проголошена за 11 років до появи самого поняття Болонського процесу, вона є невід'ємною складовою процесу – посилання на Magna Charta міститься і у тексті Болонської декларації і в подальших офіційних документах, прийнятих на саммітах міністрів освіти європейських країн.

Лекція 2.

Прийняття Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабонська конвенція) – крок до створення загальноєвропейського простору вищої освіти

Цей міждержавний документ, який було розроблено і прийнято під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО, Україна підписала разом з іншими країнами 11 квітня 1997 р. Верховна Рада України ратифікувала цю угоду 12 грудня 1999 р. Конвенція набула чинності на території України 1 червня 2000 р. Дана Конвенція була далеко не першою серед актів, розроблених під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО з приводу академічного визнання в Європі – перша з них з'явилася ще у 1953 році. Документ з майже однаковою назвою – Європейська конвенція про еквівалентність періодів навчання в університетах (ETS N 21) було прийнято у 1956 році. За час, що минув з дати підписання цих документів, в європейській вищій освіті суттєві зміни, у першу чергу, стосовно диверсифікації освітніх систем європейських країн і, навіть, диверсифікації вищої освіти усередині самих країн. Тому проблема академічного і професійного визнання набула надзвичайної гостроти. Лісабонська конвенція явилася результатом пошуку Радою Європи та ЮНЕСКО спільних рішень щодо практичних проблем визнання кваліфікацій.

Хоча повна назва цього документу – Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні, приєднання до Конвенції аж ніяк не означає автоматичного визнання національних дипломів поза межами країни, де їх було здобуто. Конвенція лише окреслює принципи, завдяки яким національні дипломи можуть бути визнані в інших країнах. Однак, країни, які підписали Конвенцію, прийняли на себе зобов'язання забезпечити належний, об'єктивний доступ до оцінки кваліфікацій за заявами їх власників, без дискримінації за такими ознаками, як стать, раса, колір шкіри, фізичні вади, мова, релігія, політичні чи інші переконання тощо з тим, щоб оцінка здійснювалася тільки на основі набутих власниками кваліфікацій знань і навичок.

Незважаючи на інтеграційні процеси у Європі, на сьогодні лише 20 з 45 країн, що беруть участь у Болонському процесі, підписали Лісабонську конвенцію, а чотири країни, що підписали Конвенцію, її ще не ратифікували. Тому на самміті у Бергені (19.05.2005 р.) міністри визнали за необхідне ратифікувати Конвенцію без зволікання, а також прийняли на себе зобов'язання по забезпеченню повного впровадження її принципів і включення їх у відповідне національне законодавство. Звертаємо увагу: мова йде про ***повне*** впровадження, бо заклик

до національних властей продовжити впровадження Конвенції містився ще у Комюніке Берлінського самміту (18.09.2003 р.).

У Конвенції сформульовано основні визначення щодо визнання кваліфікацій з вищої освіти у європейському регіоні, визначено компетенцію державних органів, основні принципи оцінки кваліфікацій з урахуванням визнання періодів навчання тощо. Повний текст Конвенції (англомовний оригінал та офіційний український переклад) наведено у Додатку 2.

Офіційне приєднання України до Болонського процесу, що відбулося у 2005 році на самміті міністрів освіти європейських країн в Бергені, вимагає ретельного вивчення і пристосування національної системи вищої освіти до положень та визначень Лісабонської конвенції. Зокрема, у Конвенції міститься декілька визначень, які в Україні в офіційних документах не вживаються, а також визначення, які хоча й співпадають за назвами з прийнятими у нас, але за визначенням – відрізняються. Наведемо деякі з цих визначень.

Програма з вищої освіти

Курс навчання, визнаний компетентним органом Сторони як такий, що належить до її системи вищої освіти, після закінчення якого слухачу присвоюється кваліфікація з вищої освіти.

Період навчання

Будь-яка частина програми з вищої освіти, оцінена і документально підтверджена, яка, не становлячи повного курсу навчання за програмою, є істотним набутком знань чи навичок.

Кваліфікація (з вищої освіти)

Будь-яке звання, диплом або інше свідоцтво, що видане компетентним органом і засвідчує успішне закінчення програми з вищої освіти.

Оцінка (індивідуальних кваліфікацій)

Письмова оцінка компетентним органом іноземних кваліфікацій, присвоєних окремій особі.

Визнання

Формальне підтвердження компетентним органом якості іноземної освітньої кваліфікації для цілей доступу до навчання та/або здійснення фахової діяльності.

Таким чином, в країнах ЄС розрізняють ***два види визнання*** – ***академічне***, яке надає право доступу до подальшого навчання ***і професійне***, яке дає право власнику кваліфікації займати ті, чи інші посади.

Цікаво порівняти визначення кваліфікації, яке наводиться у Лісабонській конвенції з визначенням, яке застосовується у національній практиці – у Класифікаторі професій ДК 003-95, і яке ґрунтується на концепціях ISCO-88 про роботу та кваліфікацію. Згідно з Класифікатором відповідні визначення мають такий вигляд:

Робота

Певні завдання та обов'язки, що виконані, виконуються чи повинні бути виконані однією особою

Кваліфікація

Здатність виконувати завдання та обов'язки відповідної роботи. Кваліфікація (за Класифікатором) визначається рівнем освіти і спеціалізацією.

Як бачимо, відмінності є суттєвими. Щодо поняття ***кваліфікації*** зазначимо також, що Перелік кваліфікацій за Законом України «Про вищу освіту» є однією з складових Державного стандарту вищої освіти. Цей документ й досі не розроблено, а сьогодні його роль, як зазначено у Національній доповіді щодо вступу України в Болонський процес [6], виконує згаданий вище Класифікатор.

Проблеми визнання кваліфікацій

Великі проблеми виникають у нас і в процесі визнання (і академічного, і професійного) іноземних кваліфікацій. Зокрема, кваліфікації кандидата або доктора наук, отримані в сусідній Росії, у нас необхідно підтверджувати шляхом повторного захисту дисертації в одній з Спеціалізованих вчених рад. А там можуть виникнути серйозні проблеми. Наприклад, з приводу публікацій у фахових виданнях. Якщо матеріали дисертації публікувалися в російських журналах, які, безперечно, не входять до Переліку фахових видань ВАК України, то ця обставина може виявитися непереборною. Академічне визнання кваліфікацій рівня бакалавра та магістра згідно з встановленим в Україні порядком здійснюється за умови наявності двосторонніх міждержавних угод, які на сьогодні заключні лише з 14 державами, переважно країнами СНД. При цьому визнання вважається можливим, якщо 75% предметів, що відносяться до професії у програмі підготовки співпадають за змістом і годинами з вимогами державних стандартів.

Визнання кваліфікацій в країнах ЄС здійснюється на засадах Лісабонської Конвенції з визнання (1997) з урахуванням визначень таких понять, як **кваліфікація** (з вищої освіти), **оцінка** (індивідуальних кваліфікацій), **визнання**.

Академічне визнання здійснюється університетами, згідно з принципом їхньої автономії, за допомогою мережі NARIC-ENIC – національних інформаційних центрів з академічного визнання (NARIC) та європейського інформаційного центру з академічного визнання та мобільності (ENIC), функція яких полягає в інформуванні суб'єктів визнання та сприяння ефективному і справедливому визнанню кваліфікацій на інституційному, національному і європейському рівнях.

Процедура професійного визнання в країнах ЄС суттєво залежить від категорії професії, на яку претендує фахівець, який отримав кваліфікацію в іншій країні. Всі *професії в країнах ЄС поділяються на дві категорії – регульовані та нерегульовані*.

Регульована професія відноситься до професій, діяльність з яких деяким способом регулюється законом або адміністративними правилами. Дана професія може бути регульована в одній країні і нерегульована в іншій. Відповідно, діяльність з нерегульованих професій не обмежується законом і адміністративними правилами.

Професійне визнання кваліфікацій з *нерегульованих професій* здійснюється виключно ринком праці.

Регульовані професії у свою чергу поділяються на дві категорії – так звані «автоматичні» і ті, до яких застосовується загальна схема визнання.

Визнання кваліфікацій з першої з названих категорій професій в країнах ЄС здійснюється автоматично, якщо кваліфікацію фахівець здобув в іншій країні Євросоюзу. Таких професій всього сім: доктор (лікар), дантист, акушерка, ветеринар, фармацевт, медична сестра і архітектор.

Визнання кваліфікацій з інших регульованих професій здійснюється за так званою «загальною схемою», суть якої полягає в тому, що визнання кваліфікацій, здобутих в інших країнах, здійснює компетентний фаховий орган на підставі заяви індивідуума, який претендує на здійснення фахової діяльності з конкретної регульованої професії. Інформаційну допомогу індивідууму в цьому повинні надавати агенції NARIC-ENIC. При позитивному вирішенні питання визнання компетентним фаховим органом претендент може здійснювати діяльність з професії, відносно якої він подавав заяву. Отримане визнання претендент не може здійснювати в інших цілях (наприклад, як академічне визнання чи визнання щодо здійснення діяльності з іншої регульованої професії).

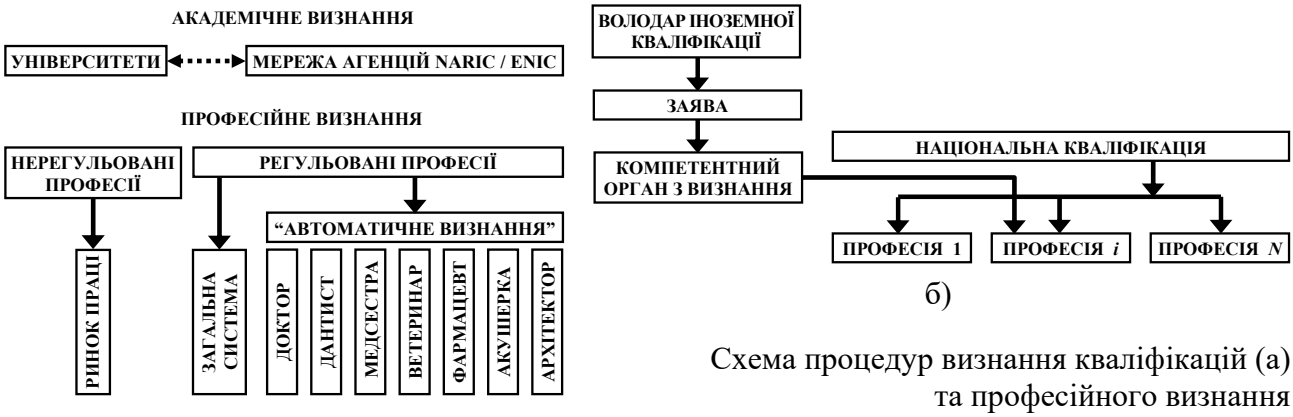

Схема процедур визнання кваліфікацій (а)
та професійного визнання
з регульованої професії загальної категорії (б)
у країнах Європейського Союзу

Як бачимо, відмінності процедур визнання в Україні та Євросоюзі досить суттєві. Отже, враховуючи зобов’язання міністрів на самміті у Бергені щодо повного впровадження принципів Лісабонської Конвенції та включення їх до національних законодавств, в Україні має бути здійснена досить велика робота у цьому напрямку.

Справедливому визнанню кваліфікацій (академічному та професійному) має сприяти відносно новий європейський документ – Додаток до Диплома (Diploma Supplement – DS), форму якого було розроблено у 1997-1998 р.р. спільно Європейською Комісією – Радою Європи й робочою групою ЮНЕСКО. Отже, застосування цього інструменту щільно пов’язане із запровадженням принципів Лісабонської Конвенції. Докладніші відомості про Додаток до Диплома викладені у параграфі 2.1 та Додатках 9 і 10.

Лекція 3

Прийняття Спільної Декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти (Сорбонська декларація) – первинний поштовх до започаткування Болонського процесу

Небувалий успіх святкування ювілею Болонського університету не лишився непоміченим серед керівних кіл європейських університетів, багато з яких мали солідну історію і з нетерпінням чекали святкування власних ювілеїв. Проблема полягала в тім, що можна більш-менш точно встановити дата визнання відповідного закладу як університету. Де-юре факт визнання засвідчувався Папською Булою, або Імператорською Хартією, або іншим владним актом, який зберігся в анналах історії. В цьому документі власне підтверджується, що даний заклад на момент проголошення цього акту вже існував, а от коли саме цей заклад розпочав, як тепер пишуть в офіційних документах, «провадження освітньої діяльності» – про це історія зазвичай мовчить. У свій час Фабіо Роверсі Монако філігранно обґрунтував цю дату для Болонського університету, вона одностайно й беззаперечно визнана в університетських колах не тільки в Європі, а й в усьому світі, навіть викарбувана на логотипі Болонського університету.

Чи проводилася подібна робота в Паризькому університеті, ми нічого сказати не можемо, бо у доступних джерелах інформації можна знайти, освітня діяльність у ньому розпочалася в середині XII століття, у 1200 році він був офіційно визнаний французьким королем Філіпом-Августом та у 1215 році – папою Інокентієм III. Як би там не було, свій поважний 800-річний ювілей Паризький університет святкував у вересні 1998 року. Серед присутніх на ювілеї були блискучі інтелектуали й одночасно видатні державні діячі – міністри, відповідальні за вищу освіту у провідних країнах Європи, – Клод Аллегрі (Франція), Луїджі Берлінгуер (Італія), Тесса Блекстоун (Велика Британія) та Юрген Рюттгерс (Німеччина). Ці достойники не тільки, відповідно до свого високого статусу, взяли участь у численних офіційних заходах святкування, а й знайшли час, скориставшись такою унікальною можливість, зустрітись вчотирьох для серйозного та глибокого обговорення проблем вищої освіти, яка склалася на той час в Європі. Результатом цієї зустрічі став документ, який вони підписали 25 вересня 1998 року, і який отримав назву «Спільна декларація про гармонізацію архітектури системи європейської вищої освіти». У цій декларації вони зокрема заявивили, що Європа «вступає в період великих змін в освіті й умовах праці, диверсифікованості курсів професійних кар’єр, коли освіта і навчання впродовж життя стають явною необхідністю, закликали до створення Європей-

ського простору вищої освіти, де національні особливості й спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного на користь Європи, її студентів, та, в більш загальному сенсі, її громадян. Відкритий Європейський простір вищої освіти, як зазначено у декларації, несе багатство позитивних перспектив, пов'язаних з побудовою нової Європи – Європи знань.

Хоча слово «реформи» міністри у декларації не вживали, однак теза щодо неминучості «періоду істотних змін в освіті й умовах праці», який веде «до розмаїтості шляхів становлення фахової кар'єри з очевидною необхідністю навчання й підготовки протягом усього життя» не лишала сумнівів у тому, що автори Декларації вважають реформи у європейській вищій освіті неминучими. Ці реформи, на погляд міністрів, мають призвести до запровадження по всій Європі двоциклічної вищої освіти, застосування системи кредитів та розширення мобільності студентів, дослідників та викладачів.

Тесса Блекстоун
(Велика Британія)

Луїджі Берлінгуер
(Італія)

Клод Аллєгрі
(Франція)

Юрген Рюттгерс
(Германія)

Міністри освіти, що підписали Сорбонську декларацію

Міністри не обійшли увагою і проблему академічного та професійного визнання, вирішення якої вони вбачають через підтримку інструментів підтвердження надбаних знань, гармонізацію ступенів, міжуніверситетського співробітництва та присудження спільних дипломів.

Міністри наголосили на необхідності плавно регульованого поліпшення й оновлення освіти для своїх громадян, створення системи вищої освіти, яка б давала тим, хто навчається, кращі можливості шукати й знаходити галузі, в яких вони мали б перевагу перед іншими людьми. Система освіти, на погляд авторів декларації, повинна давати можливість для тих, хто бажає отримати освіту, здобути ступінь у будь-який зручний для них час протягом життя. Ті, хто навчається, повинні мати право ввійти в академічний світ у будь-який період їхнього фахового життя та незалежно від попередньої підготовки.

В Декларації було наголошено, що європейські держави, будуючи нову Європу – «Європу знань», повинні віддати борг, який вони мають «… студентами (і суспільством в цілому) щодо створення системи вищої освіти, яка б давала їм кращі можливості шукати й знаходити галузі, в яких вони мали б перевагу перед іншими людьми».Декларація завершувалася такими словами: «… ювілей Університету Парижа дає нам прекрасну можливість брати участь у спробі створення Європейського простору вищої освіти, де національні особливості й спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного на користь Європи, її студентів, та, в більш широкому розумінні – її громадян. Ми закликаємо інші держави – членів Союзу та інші європейські країни приєднатися до нас для досягнення цієї мети, а всі європейські університети об'єднатися для підсилення становища Європи у світі через постійне удосконалення й оновлення освіти для своїх громадян».

Поява Сорбонскої декларації викликало почуття здивування не тільки в академічному співтоваристві, але й у Європейській Комісії, а також у міністрів освіти інших держав-членів ЄС. Уявлялося майже неможливим, щоб країни, які настільки традиційно різняться, пішли шляхом гармонізації своїх систем освіти. Але на підтримку завершальних слів Сорбонської Декларації Луїджі Берлінгуер запросив міністрів, відповідальних за вищу освіту з усіх європейських країн, не гаючи часу, вже у наступному 1999 році зустрітися в Італії, а саме у Болоньї для пошуку шляхів втілення в життя ідей, висловлених у цьому документі.

Подальші події показали, що Сорбонська Декларація надала первинного поштовху процесу консолідації Європейського простору вищої освіти у контексті потужного загальноєвропейського процесу, який пізніше отримав назву Болонського.

Повний текст Сорбонської Декларації (англомовний оригінал та неофіційний український переклад) наведено у Додатку 3.

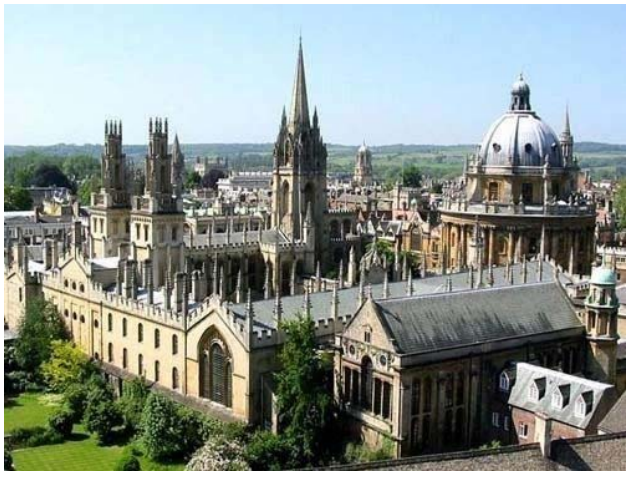

Сорбонна

Лекція 4

Саміт європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту в 1999 р. Прийняття Болонської Декларації. Завдання на десять років – старт Болонського процесу (Bologna Process – BP)

Майже одразу після оприлюднення Сорбонської Декларації, вже у жовтні 1998 р. відбулася низка зустрічей та консультацій на рівні Конфедерації Ректорів Європейського Союзу, Асоціації Європейських Університетів та керівництва Європейської Комісії. В результаті цих дій Асоціація Європейських Університетів звернулася до відомих фахівців з проблем вищої освіти Гая Хога (Guy Haug) та Йетти Кірстен (Jette Kirstein) проаналізувати стан структур вищої освіти в Європейському регіоні, виявити розбіжності та схожі риси у цих стуктурах та виробити рекомендації для наступної конференції Міністрів, відповідальних за вищу освіту, яка мала відбутися в Болоньї у червні 1999 р. Європейська Комісія схвалила цю ініціативу й забезпечила її фінансову підтримку. Позитивна реакція на Сорбонську декларацію керівних кіл у сфері вищої освіти європейських країн, а також Європейської Комісії дозволила перейти до конкретних дій. На запрошення італійського міністра освіти, яким на той час це був вже не Луїджі Берлінгуер, а Ортензіо Зеччіно (Ortensio Zecchino) у Болоньї 19 червня 1999 року відбулася зустріч його колег з 29 європейських країн. Основою дискусії учасників стали Сорбонська декларація і дослідження згаданих вище експертів «Тренди в європейських навчальних структурах» (що згодом отримало назву «Trends-I»), висновки якого свідчать про наявність суттєвих розбіжностей у структурах європейських програм і ступенів. На відміну від Сорбонской Декларації, де мова йде про гармонізацію, у згаданому дослідженні трендів і самій Болонскій декларації дане поняття (яке викликало, до речі, негативну реакцію) не використовується. Тут мова вже йде про «… дії, що можуть сприяти необхідній конвергенції (необхідному зближенню) і більшій прозорості кваліфікаційних структур у Європі».

Декларація, яка була проголошена і підписана міністрами освіти у Болоньї, започаткувала на офіційному рівні процес створення (побудови, утвердження, консолідації) Європейського простору вищої освіти. Переймаючись проблемами конкурентноздатності та привабливості європейської системи вищої освіти, міністри проголосили цілі, які, на їх погляд, є першорядними і які мають бути досягнуті в межах першого десятиліття XXI сторіччя. Наведемо сформульовані у Декларації цілі.

- Прийняття системи прозорих та порівнянних ступенів, зокрема, за допомогою додатку до диплома, з метою полегшення працевлаштування громадян Європи і міжнародної конкурентоспроможності європейської вищої освіти.
- Прийняття системи, заснованої на двох основних циклах (*undergraduate and graduate*). Доступ до другого циклу навчання повинен вимагати успішного завершення першого циклу тривалістю мінімум 3 роки. Ступінь, що здобувається після першого циклу, повинна відповідати європейському ринку праці як достатній рівень кваліфікації. Другий цикл повинен закінчуватися ступенем магістра і / або ступінню доктора, як в багатьох європейських країнах.
- Запровадження системи кредитів – подібної ECTS система – як засобу підвищення мобільності студентів. Кредити можуть також набуватися поза сферою вищої освіти, включаючи навчання впродовж життя, якщо це визнано відповідними Університетами.
- Сприяння мобільності через усунення перешкод ефективному здійсненню свободи пересування, приділяючи особливу увагу:
  - студентам, щоб вони мали доступ до навчання та інших освітніх послуг;
  - викладачам, дослідникам і адміністративним працівникам щодо визнання та підвищення цінності досліджень, викладання та навчання, проведених в європейському контексті, без ураження своїх законних прав.
- Сприяння європейській співпраці в забезпеченні якості освіти, порівняних критеріїв і методологій.
- Сприяння розвитку європейської складової (європейського виміру) у вищій освіті, особливо відносно удосконалення освітніх програм, міжінституційної кооперації, розробки схем мобільності та інтегрованих програм навчання, тренінгів та досліджень.

На Болонській зустрічі було

Як бачимо, сформульовані цілі жодним чином не спрямовані на уніфікацію освітніх систем європейських країн, але необхідність зближення цих систем в єдиній Європі на засадах проголошених цілей мала сприяти подоланню тривожних тенденцій у європейській вищій освіті. Невипадково в формулюваннях проголошених цілей ми бачимо й формулювання наслідків, які, на думку авторів Декларації, мають постати за умови позитивних результатів у досягненні відповідних цілей: «… ***полегшення*** працевлаштування громадян Європи», ***підвищення*** «… міжнародної конкурентоспроможності європейської вищої освіти», академічне визнання «… навчання впродовж життя», «***сприяння*** мобільності через усунення перешкод ефективному здійсненню свободи пересування»,

сприяння «… викладачам, дослідникам … щодо визнання та підвищення цінності досліджень, викладання та навчання, проведених в європейському контексті, без ураження своїх законних прав», ***сприяння*** «… удосконаленню освітніх програм, міжінституційної кооперації», розробці «… схем мобільності та інтегрованих програм навчання, тренінгів та досліджень» і, на наш погляд – головне, «***сприяння*** європейській співпраці в забезпеченні якості освіти».

У попередньому абзаці ми виділили жирним курсивом ключові слова, які слід сприймати як зобов'язання держав перед студентами та викладачами інвестувати необхідні ресурси, необхідні й достатні для досягнення поставлених цілей.

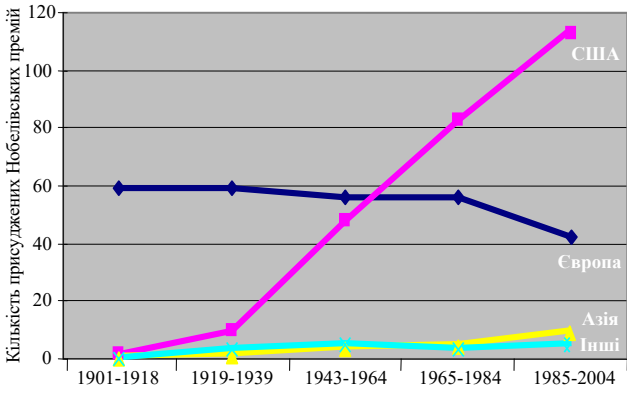

Один з аргументів стосовно занепокоєності міністрів відносно тривожних тенденцій у європейській вищій освіті

На Болонській зустрічі фактично було проголошено про започаткування Процесу, який згодом отримав назву Болонського, але керівні й навіть робочі органи створені не були. Проте, оскільки в Декларації було зазначено, що Міністри «… вирішили зустрітися знов через два роки, щоб оцінити прогрес і визначити наступні кроки», наступна зустріч вимагала проведення гігантського обсягу робіт, які не могли бути некерованими. Таку Європейська Комісія створила певні робочі органи, які в майбутньому склали основу організаційних структур Процесу.

Болонська Декларація була позитивно сприйнята переважною більшістю європейців, причетних до вищої освіти. Вважалося, що шляхом копіткої праці будуть знайдені компромісні рішення, у першу чергу, за рахунок швидкої позитивної реакції університетів та на їх вагомий внесок в досягнення успіху Болонської ініціативи. І хоча, незважаючи на активну діяльність учасників, вагому ресурсну підтримку та оптимістичні заяви міністрів на самітах, Процес просувається не так швидко, як це замислювалося на Болонській зустрічі, але згодом він перетворився у потужне глобальне явище і охоплює вже близько 50 країн, серед яких практично усі європейські країни, у тому числі навіть Республіка Білорусь, авторитарний лідер якої дуже довго опирався руху до Європи. До Процесу залучилися члени Європейської культурної конвенції, але географічно не зовсім європейські країни – Азербайджан, Вірменія, Грузія, Казахстан. На черзі до вступу – європейське Косо-

во, не зовсім європейський Ізраїль і зовсім неєвропейський Киргизстан. Щоправда, в Європі є ще «неохоплені» Республіка Сан-Маріно та Князівство Монте-Карло, але у тих крихітних країнах відсутні заклади вищої освіти, тому їх приєднання до Процесу навряд чи слід очікувати, принаймні, в осяжному майбутньому.

Повний текст Болонської декларації (англомовний оригінал та неофіційний український переклад) наведено у Додатку 4.

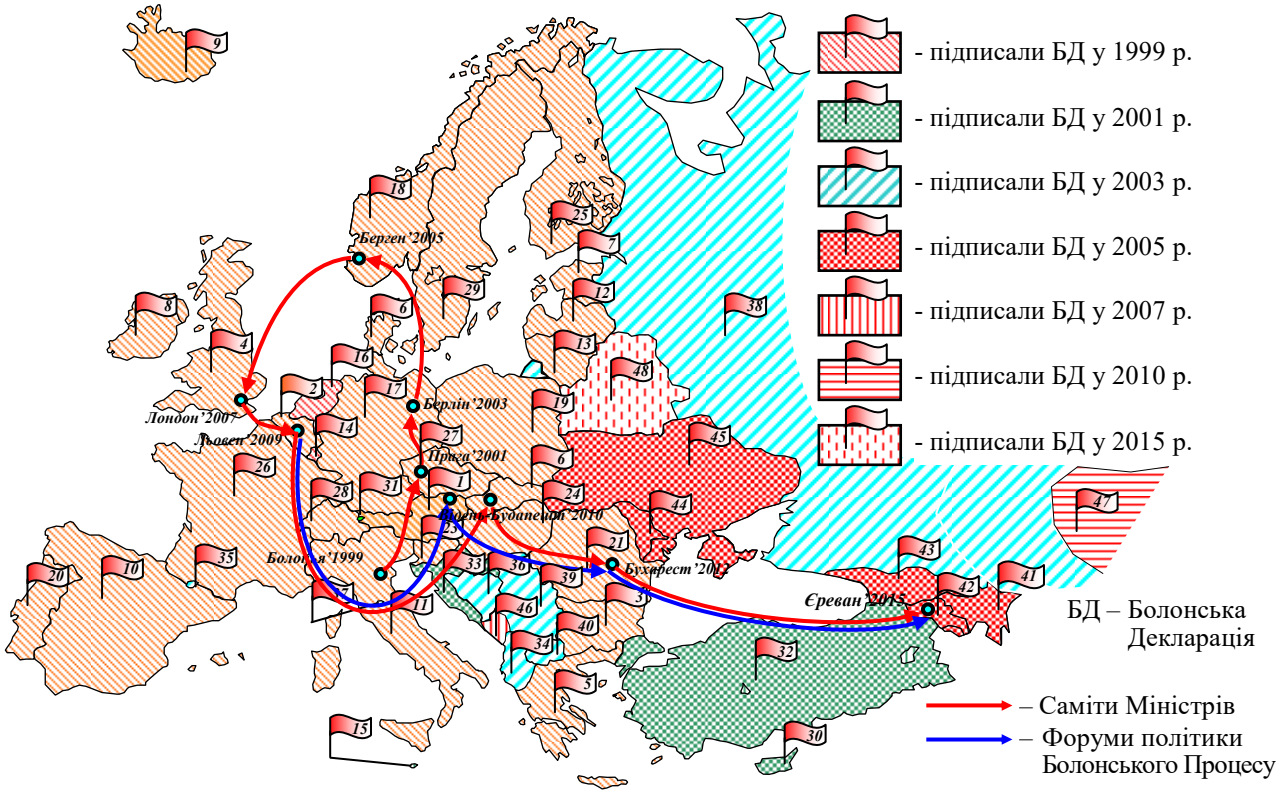

Просування Болонського процесу у часі та просторі

Міста, де відбувалися Саміти та Форуми політики Болонського Процесу, рік проведення заходу, кількість й назви країн, представлених на заходах та країни, долучені до Процесу

Болонья, 1999 р., 29 країн

1. Австрія	2. Бельгія	3. Болгарія	4. Велика Британія	5. Греція
6. Данія	7 Естонія	8. Ірландія	9. Ісландія	10. Іспанія
11. Італія	12. Латвія	13. Литва	14. Люксембург	15. Мальта
16. Нідерланди	17. Германія	18. Норвегія	19. Польща	20. Португалія
21. Румунія	22. Словаччина	23. Словенія	24. Угорщина	25. Фінляндія
26. Франція	27. Чехія	28. Швейцарія	29. Швеція	

2001 р., Прага, 33 країни

30. Кіпр	31. Ліхтенштейн	32. Туреччина	33. Хорватія

Берлін, 2003 р., 40 країн

34. Албанія	35. Андорра	36. Боснія і Герцеговина	37. Ватикан	38. Росія

39. Сербія (і Чорногорія) 40. Македонія (“колишня Югославська республіка Македонія”)

Берген, 2005 р., 45 країн

41. Азербайджан	42. Вірменія	43. Грузія	44. Молдова	45. Україна

Лондон, 2007 р., 46 країн

46. Чорногорія

Будапешт-Відень, 2010 р., 47 країн

47. Казахстан

Бухарест, 2012 р., 47 країн

Єреван, 2015 р., 48 країн

48. Білорусь

Лекція 5

Створення Асоціації європейських університетів. Прийняття Саламанкського звернення. Празький саміт 2001 р.

Процес, започаткований Болонською декларацією, передбачав масштабні, можна сказати революційні зрушення в європейських структурах вищої освіти, але ця революція була типовим прикладом «революції зверху». Цілі подібних революцій не можуть бути досягнутими, якщо «верхи» (у даному випадку – Європейська Комісія, уряди європейських країн, представлені Міністрами, відповідальними за вищу освіту) не будуть активно підтримуватися, як на початковому етапі, так і в подальшому, «низами» (у даному випадку – університетами – ректорами науково-педагогічними працівниками, студентами). Після прийняття Болонської декларації багато європейських вищих навчальних закладів заявили про свою згоду з її основними положеннями, але для ефективного руху до цілей, проголошених у Декларації, дуже важливо було мати солідарну підтримку як з боку університетів, так і з боку студентських об'єднань. Тому ініціатори Болонського процесу доклали певних зусиль для організації представницьких форумів керівників європейських вищих навчальних закладів та представників Національних союзів студентів в Європі. Такі форуми відбулися майже одночасно – з 22 по 25 березня 2001 року в норвезькому місті Гьотеборг пройшла студентська конференція під егідою ESIB – Спілки Національних союзів студентів в Європі, яка у 2007 році змінила назву на «Союз європейських студентів» (European Students' Union – ESU). а Конференція керівників університетів та представницьких організацій європейських вищих закладів освіти була проведена в іспанському місті Саламанка 29 – 30 березня того ж року.

Підтверджуючи підтримку європейськими вищими навчальними закладами основних цілей Болонської декларації, учасники Саламанкської Конференції проголосили про створення Асоціації Європейської Університетів – EUA. У підсумковому документі – Зверненні Саламанкської конференції європейських закладів вищої освіти «Формування європейського простору вищої освіти» було підкреслено, що одним з найважливіших чинників розвитку системи вищої освіти є академічна свобода і автономія університетів, у поєднанні з їхньою відповідальністю перед суспільством за якість освіти та наукових досліджень. Як зазначено у Зверненні «... університети повинні мати право формувати свою стратегію, вибирати свої пріоритети в навчанні й провадженні наукових досліджень, розподіляти свої ресурси, профілювати свої програми й встановлювати

свої критерії для прийому професорів і студентів». І далі: «Плани завершення створення Європейського простору вищої освіти залишаться невиконаними або призведуть до нерівної конкуренції, якщо у багатьох країнах буде здійснюватися безпосереднє регулювання, дріб'язковий адміністративний і фінансовий контроль стосовно вищої освіти». Наголосивши, що «... якість – головна умова для довіри, доречності, мобільності, сумісності й привабливості в Європейському просторі вищої освіти», європейські ректори вбачають гарантії якості у конкуренції, яка «не відкидає співробітництва і не може бути зведена до концепції комерції».

Тональність Звернення свідчить про занепокоєння учасників Конференції відносно можливих зазіхань «зверху» на автономію та академічні свободи університетів, а також запровадження уніфікованих підходів і стандартів, зокрема, з оцінки якості освіти. Підкресливши, що «європейська вища освіта завжди була різноманітною стосовно мов, національних систем, типів інститутів, орієнтації профілів підготовки та освітніх програм», учасники Конференції наголосили, що «у Європі забезпечення якості **не повинно** ґрунтуватися на єдиному погляді щодо використання спільного набору стандартів. Шлях у майбутнє вбачається у розробці на європейському рівні механізмів для взаємного визнання результатів забезпечення якості, із «акредитацією» як однією з можливих форм. Такі механізми повинні шанувати національні, лінгвістичні і дисциплінарні розходження, та не переобтяжувати університети».

Наприкінці Звернення ректори підтвердили «свою здатність і готовність ініціювати та підтримувати прогрес у спільних спробах:

- провести переоцінку вищої освіти і наукових досліджень для всієї Європи;
- реорганізувати й оновити освітні програми та вищу освіту в цілому;
- розвивати і базувати вищу освіту на основі наукових досліджень;
- приймати взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії й підтвердження якості;
- будувати загальні показники європейського виміру і забезпечувати сумісність різних інститутів, навчальних планів і ступенів;
- сприяти мобільності студентів, персоналу і можливості працевлаштування випускників у Європі;
- підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують великі проблеми входження в Європейський простір вищої освіти;
- проводити зміни, будучи відкритими, привабливими і конкурентоспроможними вдома, в Європі та у світі;

- підтримувати усвідомлення особливої відповідальності вищої освіти перед суспільством».

Повний текст Саламанкського звернення (англомовний оригінал та неофіційний український переклад) наведено у Додатку 5.

В Декларації, прийнятій на Конференції студентських організацій в Гьотеборзі також висловлюється підтримка основних ідей Болонського процесу та проголошується про наміри студентських спілок брати активну участь в будівництві Європейського простору вищої освіти з огляду зацікавленості студентів у високій якості, доступності та різноманітності вищої освіти в Європі. В Декларації підкреслюється зацікавленість у розширенні мобільності студентів, викладачів і дослідників. Враховуючи, що мобільність є способом сприяння культурному взаєморозумінню і толерантності, в Декларації наголошується, що Уряди повинні зняти соціальні, економічні та політичні перешкоди мобільності, яку слід розглядати як фактор підвищення якості та збільшення привабливості європейської освіти і наукових досліджень.

Студенти дуже схвально оцінили ідею запровадження Додатка до диплому як способу надання інформації про власника кваліфікації.

Нарешті, слід підкреслити, що студенти, як компетентних, активних і конструктивних партнерів, слід розглядати в якості однієї з рушійних сил для змін в галузі освіти. Участь студентів в Болонському процесі є одним з ключових кроків на шляху до постійної участі студентів в більш офіційному статусі прийняття рішень органами та дискусійними форумами, що стосуються вищої освіти на європейському рівні.

ESIB як представник студентів на європейському рівні, в майбутньому має бути включеним до наступних заходів, пов’язаних з Болонською Декларацією.

ESIB візьме на себе зобов’язання продовжувати представляти й просувати інтереси студентів на європейському рівні.

Повний текст Гетеборзької Декларації Студентів (англомовний оригінал та неофіційний український переклад) наведено у Додатку 6.

Виконуючи зобов’язання, прийняте у Болоньї 19.06.1999 р., Міністри європейських країн, що відповідали за вищу освіту і які підписали Болонську Декларацію, знов зібралися 18–19 травня 2001 р., через два роки після зустрічі в Болоньї. Показово, що цей саміт відбувся у Східній Європі – в Празі, столиці Чеської Республіки, яка тоді ще не ходила до Європейського Союзу.

Високо оцінюючи підтримку Болонського Процесу, висловленому в Саламанкському Зверненні та в Гьотеборгській Декларації, Міністри відзначили

видатну роль університетів у Болонському Процесі і наголосили на тому, що студенти мають брати активну участь і впливати на організацію та зміст освіти в університетах та інших вищих навчальних закладах.

Спираючись на звіт експертів (Trends II), Міністри приділили увагу просуванню Болонського Процесу по кожній з шести цілей, зазначених у Болонській Декларації, і висловили намір продовжити діяльність для досягнення цілей Болонського процесу.

Дуже важливим є те, що у Празі Міністри наголосили на необхідності у подальшому обговоренні (поряд з шістьма зобов'язаннями Болонської декларації) ще трьох важливих аспектів Європейського простору вищої освіти, а саме:

- обговорення проблем навчання впродовж життя;
- обговорення проблем ролі вищих навчальних закладів і студентів в контексті Болонського процесу;
- обговорення проблем сприяння забезпеченню привабливості Європейського простору вищої освіти.

Міністри підкреслили видатне значення навчання впродовж життя для формування Європи знань. Навчання впродовж життя було визнане невід'ємним елементом Європейського простору вищої освіти. Як було зазначено, «... у майбутній Європі, де знання складатимуть основу суспільства та економіки, стратегії навчання впродовж життя необхідні для того, щоб витримувати випробування конкурентоспроможності та застосування нових технологій і для зміцнення соціальної єдності, забезпечення рівних можливостей та покращення якості життя».

Хоча у Празі Міністри не назвали конкретних дат початку реалізації хоча б деяких зобов'язань Болонської декларації, однак, вони підтвердили свою рішимість і далі активно діяти відповідно до прийнятих у Болоньї зобов'язань.

Празький саміт, по суті, започаткував регулярні (кожні два роки) зустрічі Міністрів освіти з метою розгляду просування та корегування Болонського процесу. Відтак, виникла потреба у відповідних організаційних структурах – робочій групі (a follow-up group) та підготовчій групі (a preparatory group). Робоча група повинна формуватися з представників усіх країн-учасників Болонського процесу і Європейської комісії. Згодом ця структура набула великого впливу на хід Болонського процесу (навіть абревіатура з'явилася – BPFUG – Bologna Process Follow-Up Group). Членами підготовчої групи мають бути представники країн, які є приймаючими на попередніх і наступних зустрічах на рівні Міністрів, двох країн-членів Європейського Союзу і двох країн, що не входять у Єв-

ропейський Союз. Останні чотири представники обираються робочою групою. Представники головуючої в Європейському Союзі країни і Європейської комісії також входять у підготовчу групу. Підготовча група очолюється представником країни, яка приймає наступну зустріч на рівні Міністрів.

Безумовним позитивом Празької конференції є те, що вона ініціювала проведення низки конференцій з проблем Болонського процесу і запропонувала першочергові теми для обговорення на цих конференціях, яких було проведено після Праги до наступного саміту Берліні аж 10. Проблеми, що обговорювалися на тих семінарах та зроблені на них висновки не втратили актуальності й зараз. Наведемо повний перелік вказаних семінарів (англійською мовою).

12-14 June 2003	Student Participation in Governance in Higher Education	Oslo
05-07 June 2003	Recognition and Credit Systems (ECTS and ECTS compatible for Higher Education in the Context of Lifelong Learning	Prague
11-12 April 2003	Integrated Programmes	Mantova
27-28 March 2003	Qualification Structures in Higher Education in Europe	Copenhagen
14-15 March 2003	Master Degrees	Helsinki
19-20 February 2003	Social Dimension of the Higher Education Area	Athens
11-12 October 2002	ECTS – The Challenge for Institutions	Zürich
30-31 May 2002	Joint Degrees within the framework of the Bologna Process	Stockholm
11-12 April 2002	From Lisboa to a European Higher Education Area: Recognition Issues in the Bologna Process	Lisbon
12-13 March 2002	Working on the European Dimension of Quality	Amsterdam (Rotterdam)

Повний текст Празького комюніке (англомовний оригінал та неофіційний український переклад) наведено у Додатку 7.

Саламанкський університет

Празький університет

Лекція 6

Болонський процес та навчання впродовж життя (Life Long Learning – LLL)

В Болонській Декларації (1999) термін «навчання впродовж життя» (life-long learning) згадується мимохідь, лише як одна з можливостей набуття кредитів поза межами навчального закладу. А через два роки у Празі (2001) відношення до LLL змінилося докорінно – навчання впродовж життя було визнано невід'ємним елементом Європейського простору вищої освіти і (поряд ще з двома новими аспектами на додаток до шести «болонських») набуло статусу питання, обов'язкового для розгляду на подальших самітах. Чому так відбулося? Адже розробка й розвиток концепції навчання впродовж життя офіційно розпочалися набагато раніше початку Болонського Процесу, а саме у 1972 році, коли ЮНЕСКО ввела в обіг це поняття, розглядаючи його як один з найважливіших пріоритетів глобальної перспективи. Тут слід згадати, що Болонська конференція готувалася у дуже стислі терміни, практично лише півроку, а Міністри освіти опікувалися, у першу чергу освітянськими проблемами: цикли, ступені, кредити, мобільність, якість навчання… А навчанням впродовж життя опікувалися інші Міністри – ті, що відповідали за економіку, культуру, соціальну сферу, а також фонди та організації, одна з яких – Організація Економічної Співпраці та Розвитку (Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD) у 1973 році опублікувала звіт «Періодична освіта: Стратегії навчання впродовж життя», в якому основна увага була надана потребам глобальної економіки і конкурентоспроможності.

Поняття LLL, розроблене у той період, головним чином, у відповідь на кризу в системах освіти, з новою силою заявило про себе в дев'яності роки в контексті економічної кризи та зростання безробіття. Абревіатура LLL стала загальновизнаною. В цей час в літературі, пов'язаній з цим питанням, спостерігається зрушення від перспективи «освіти як викладання» до перспективи «навчання», де основна увага надається учню та його обов'язкам.

У 1995 році Європейська Комісія (European Commission – EC) опублікувала офіційний документ «Викладання і навчання: На шляху до суспільства, що навчається». У 1996 році, на засіданні OECD, в якому брали участь Міністри освіти, були зроблені висновки про те, що з початку XXI сторіччя навчання впродовж життя має стати необхідним для всіх і, таким чином, повинно бути доступним для всіх.

Отже Міністри освіти були обізнані щодо проблеми LLL, однак в межах своїх компетенцій на момент прийняття Болонської Декларації бачили інші пріоритети. Єврокомісія – фактично Європейський Уряд з колосальними фінансовими ресурсами, в межах своїх повноважень та європейської толерантності, суворо покарало недалекоглядних Міністрів – у жовтні 2000 р. (чарез рік після Болоньї та за рік до Праги) опублікувала робочий документ (Commission staff working paper) «Меморандум стосовно навчання впродовж життя» (A Memorandum on Lifelong Learning).

Меморандум визначає шість пріоритетів діяльності у сфері LLL:

- гарантувати загальний і постійний доступ до навчання для отримання і оновлення навичок, необхідних для постійної участі в суспільстві знань;
- помітно підвищити рівень інвестицій в розвиток людських ресурсів, з тим щоб приділяти пріоритетну увагу найважливішому активом в Європі – її народу;
- розробити ефективні методи викладання й навчання та контексти для безперервних форм (continuum) навчання (learning) – впродовж життя (lifelong) та в широкому розумінні (lifewide) – у школі, вдома, на роботі, в соціальній сфері тощо;
- значно поліпшити способи, в яких участь у навчанні та результати навчання були зрозумілими й оціненими, зокрема, у сфері неформального і неофіційного навчання;
- забезпечити, щоб кожний міг легко отримати доступ до якісної інформації та консультації про можливості навчання по всій Європі й на протязі всього життя;
- забезпечити, наскільки це можливо, навчання впродовж життя якомога ближче до тих, хто навчається, в їх звичних оточеннях та за підтримки ІТ засобів там, де це необхідно.

Міністри сприйняли цей Меморандум як інструкцію до дій й на саміті в Празі виправили помилку, якої вони припустилися в Болоньї.

Єврокомісія, а після Праги й підлеглі Єврокмісії Міністри освіти наголошують, що навчання впродовж життя повинно сприяти покращенню якості та ефективності систем освіти і навчання для того, щоб забезпечити всіх людей навичками, що відповідають вимогам сучасного ринку праці в суспільстві, заснованому на знанні, щоб сприяти вдосконаленню навичок, знизити невідповідність навичок потребам ринку й брак фахівців на ринку праці.

Існує досить обґрунтована думка, що після 2010 року має спостерігатися значне зростання інвестування, здійснюваного підприємствами в процесі навчання дорослого населення, з метою досягнення витрат на LLL в обсязі 5% від загальних витрат на оплату праці в цілому по ЄС.

Всесвітній Банк також розглядає LLL як ключовий пріоритет при підготовці переходу до економіки, заснованої на знаннях. Згідно з заявою Банку, навчання впродовж життя сприятиме покращенню суспільних, громадянських здібностей людей завдяки освіті і навчанню зміцніє соціальна єдність, знизиться злочинність і удосконалиться розподіл прибутку.

Слід також згадати інші звіти або дослідження з питання LLL, що були опубліковані рядом міжнародних установ, зокрема Міжнародною Організацією Праці (International Labour Organization – ILO). Згідно звіту ILO, навчання впродовж життя на даний час є керівним принципом для розробки стратегій політики, що має відношення до цілей, які охоплюють діапазон від економічного добробуту і конкурентоспроможності нації до забезпечення кадрами і соціальної згуртованості. Крім того, це поняття стосується всіх народів і націй, незалежно від рівня їх розвитку, і, таким чином, значною мірою підкріплюється урядами, органами фінансування і міжнародними організаціями з наміром вирівнювання культурного і людського капіталу.

Таким чином, стає очевидним те, що основна ідея LLL є актуальною для всіх країн в світі, оскільки вони залучені в процес глобалізації і, зокрема, в процес розробки заходів з використанням інформаційних і комунікаційних технологій (ICT), які є двигуном розвитку економіки, заснованої на знаннях, хоча основна увага може бути сконцентрована на різних проблемах, залежно від рівнів розвитку і конкретного регіонального контексту.

В Україні та інших Нових Незалежних Державах (ННД) до недавнього часу не приділялося належної уваги стосовно нових підходів до навчання впродовж життя, рівно як і навчання впродовж життя не було визначене як чіткий пріоритет органами влади, компетентними в області освіти і працевлаштування в цих країнах. Проте, поняття навчання впродовж життя включене в національні політики багатьох країн, але дії для його просування не пов’язані узгоджено з політичними аспектами загальної освіти і працевлаштування.

Безсумнівно, в ННД існує загальна потреба щодо підвищення обізнаності в усвідомленні поняття навчання впродовж життя, в поясненні причин його значущості і його основних компонентів і наслідків для більшості населення. Основним напрямом роботи в ННД має бути розвиток правових механізмів, чому має приділятися постійна увага, в цілях просування нового бачення такого поняття, як LLL.

Системи освіти ННГ, які були прийнятними у минулому і що характеризувалися як відносно стабільні з повільними змінами, не повною мірою задово-

льняють потребам нашого часу і не будуть прийнятними в майбутньому. Організації, що займаються розробкою політик, повинні мислити, виходячи за межі традиційних рамок початкового і подальшого навчання, вони повинні мислити, виходячи за рамки формальної освіти і навчання, що проводиться в закладах освіти. Вони повинні переглянути ідею про те, що початкове навчання є достатньою підготовкою до діяльності впродовж життя.

Дискусії, які відбуваються зараз у багатьох державах, дають підстави стверджувати, що розгалужена освітня інфраструктура є однією з найбільш важливих рушійних сил розвитку та модернізації суспільства. Більш того, формування суспільства, заснованого на знаннях, набуває все більшого значення не тільки для розвитку економіки, а й для просування демократичних процесів та боротьби з соціальним роз'єднанням. Темп розвитку сучасного суспільства, що постійно зростає, вимагає постійного оновлення знань, у зв'язку з чим кожній людині має бути надана можливість набувати нових знань у кожний період його життя.

LLL передбачає навчання як у межах, так і поза межами системи формальної освіти. Це означає, що основним ключовим вмінням стає здібність людини здійснювати пошук нових знань та розвивати нові компетенції без підтримки з боку формальної освіти.

Для обговорення цих та інших сполучених проблем Європейський Освітній Фонд (European Training Foundation – ETF) 3 – 5 лютого 2002 р. у місті Нікопінгу, Швеція провів міжнародний семінар з проблем LLL (The challenges of lifelong learning), за результатами якого було опубліковано відповідний звіт (http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED478881.pdf).

У звіті подається дуже просте і разом з тим дотепне роз'яснення, чому всім необхідно постійно навчатися впродовж усього життя.

Якщо подивитися у минуле, то ...

Після закінчення середньої школи, завершення курсу професійного навчання або вищої освіти ми приступали до роботи. І, якщо нам везло, ми поступово просувалися по службових сходах. І так тривало до самої пенсії. У більшості країн основу економіки складало промислове виробництво і великий бюрократичний апарат. Люди отримували роботу «раз і назавжди». Технічний і економічний розвиток був поступовим і рівномірним. Час від часу ми повинні були проходити перепідготовку, і тоді ми або відвідували який-небудь центр навчання, або проходили курс внутрішньофірмового навчання. Хтось з нас здобув вищу кваліфікацію. Світова економіка була стабільною, і всі зміни можна було легко передбачити.

У наш час ...

Наші діти тільки в окремих випадках починають працювати після закінчення середньої школи. В основному ж, вони продовжують вчитися в навчальних закладах професійної або вищої освіти. Ми часто змінюємо місце роботи, професію і рід занять. У розвинених країнах набуття і використання знань складають основу для надання послуг і виробництва високотехнологічної продукції на невеликих підприємствах, що динамічно розвиваються. Види занять і професії постійно міняються, і лише в окремих випадках людина працює на одному і тому ж робочому місці все життя. Технічний і економічний розвиток набуває прискореного характеру. Багатьом конче потрібно постійно перенавчатися в абсолютно нових областях і освітні установи просто не встигають за змінами, що відбуваються. Більшість працівників потребує вищої кваліфікації. Світова економіка схильна до коливань, і зміни часто є абсолютно непередбачуваними.

У майбутньому...

Здобуття знань, умінь і компетенцій має набути постійного характеру і здійснюватиметься, починаючи з дитячого саду і до післяпенсійного віку, «з колиски до останнього подиху». Інакше буде неможливо йти в ногу з соціальними і економічними змінами. Для життя, роботи і підтримки конкурентоспроможності Європі і світу потрібні компетентні громадяни, працівники, підприємці і уряди. Це стосується всіх країн і всіх громадян без винятку. Це і є «суспільство, засноване на знаннях».

Чому в цьому зацікавлена Європа?

У Європейському Союзі навчання впродовж життя покликане сприяти становленню «суспільства, заснованого на знаннях», суспільства світового класу, конкурентоспроможного, динамічного і такого, що долає соціальне відчуження. Очевидно, слід пояснити, що слід розуміти під «суспільством, заснованому на знаннях». Європейська Комісія пропонує наступне визначення: «*Суспільство, де процеси і практика засновані на виробництві, розподілі і використанні знань».*

Таким чином, «центр тяжіння» переноситься на нематеріальні товари і послуги. Сюди входять цифрові і біотехнології, туризм, інформаційні і комунікаційні технології, фінансове обслуговування тощо. Це не означає, що виробництво, що є основою традиційного індустріального суспільства, втрачає свою значущість. Навпаки, воно у все більше починає залежати від компетенції в області цифрового дизайну, ІСТ, робототехніки і комп'ютерних систем управління, а не від фізичних або мануальних умінь. Більш того, нові технології швидко

змінюються і вимагають комплексних знань, умінь і компетенцій, включаючи особистісні і між-особистісні уміння і відповідальність за планування трудових процесів, включаючи і їх якість.

Навчання впродовж життя є новим поглядом на вдосконалення знань, умінь і компетенцій людей протягом їх життя. Даний підхід визнає можливість освоєння знань і умінь в процесі праці і життя в суспільстві, а також в процесі формального і неформального навчання.

У документах ЄС визначається відмінність між трьома типами навчання: формальним (formal), неформальним (non-formal) та спонтанним або неофіційним (informal).

Формальне навчання**,** як правило, надається навчальними закладами або організаціями, воно структуроване з погляду цілей навчання і тривалості навчання і завершується присудженням свідоцтва про освіту. Формальне навчання є цілеспрямованим з погляду того, хто навчається.

Спонтанне навчання є навчанням, яке здійснюється під час повсякденної життєдіяльності людини, пов'язаної з його роботою, життям в сім'ї або дозвіллям. Воно не структурованим з точки зору цілей, тривалості навчання і допомоги в навчанні, і після його завершення не видається свідоцтво про навчання. Спонтанне навчання може бути цілеспрямованим, проте в більшості випадків воно не є таким.

Неформальне навчання **-** це навчання, яке людина здійснює поза межами навчального закладу і після закінчення якого також не видається свідоцтво про навчання. Проте, воно структуроване в плані цілей навчання, тривалості навчання і допомоги в навчанні. Неформальне навчання є цілеспрямованим з погляду того, хто навчається.

Чому навчання впродовж життя є важливим для України?

Концепція навчання впродовж життя важлива для реформ, які здійснюються у всіх країнах з перехідною економікою, до яких належить й Україна. В цих країнах повинні збільшуватися інвестиції в людський капітал і в вдосконалення рівня умінь своїх громадян. Тільки в такий спосіб вони зможуть упоратися з такими фундаментальними змінами в світовій економіці, як глобалізація ринків, швидкий темп технологічного розвитку і світова конкуренція.

Системи освіти, які були адекватними ситуації в недавньому минулому (відносною стабільністю, що характеризувалася, і поступальним характером змінами), непридатні для сучасності і в майбутньому. Наше мислення повинно подолати межі початкової і безперервної освіти. Ми повинні вийти за рамки фор-

мальної освіти і навчання, яке реалізується в навчальних закладах. Ми повинні переглянути наші уявлення щодо початкового навчання в частині його достатності для підготовки людини до трудової діяльності на весь період трудового життя.

В Україні навчання впродовж життя дозволяє надати підтримку суспільству, заснованому на знаннях, що формується, допомогти громадянам адаптуватися до змін в економіці і суспільстві і сприяє розвитку істинної культури навчання. Навіть якщо все це і є довгостроковими цілями, проте, готуватися до них слід вже зараз, з тим, щоб люди були підготовлені до змін, що настають.

Визначення навчання впродовж життя

У згадуваному вище Меморандумі Єврокомісії, дається таке визначення: «***все цілеспрямоване навчання, здійснюване па постійній основі для вдосконалення знань, умінь і компетентностей, є навчанням впродовж життя».***

Аналізуючи дане визначення, експерти висловлювали побоювання щодо його дуже вузького характеру, з якого виходило, що навчання впродовж життя, пов'язано лише із ***вдосконаленням*** вже набутих навичок.

В опублікованому в листопаді 2001 р. документі Єврокомісії «Роблячи Європейський простір навчання впродовж життя реальністю» (Making a European Area of Lifelong Learning a Reality), зазначається, що формування ***активних громадян*** і ***здатність отримання роботи*** є однаково важливими цілями навчання впродовж життя. У цьому документі також зазначаються і такі цілі, як особистісна самореалізація і подолання соціального відчуження. В результаті визначення терміну «навчання впродовж життя» було сформульовано так: «***Вся діяльність з навчання, здійснювана протягом життя, з метою вдосконалення знань, умінь і компетентностей як в інтересах особистісного, громадянського і соціального розвитку, а також / або для отримання роботи***».

Для тих, хто займається професійною освітою і навчанням, найбільшу значущість представляє мета навчання, пов'язяна з отриманням роботи. Проте, це не означає, зменшення важливості решти соціальних цілей.

У Меморандумі ЄК 2000 р. було сформульовано шість пріоритетів розвитку навчання впродовж життя:

1. **Базові уміння.**
2. **Інвестиції в навчання.**
3. **Інноваційна педагогіка.**
4. **Визнання цінності знань.**
5. **Інформація, профорієнтація і консультування.**
6. **Наближення можливостей навчання до тих, хто навчається.**

У документі ЄК 2001 р. ці пріоритети було перегруповано і розташовані у такій послідовності.

1. **Визнання цінності знань.**

   Мета: вдосконалення розуміння важливості участі в навчанні і результатів навчання, особливо неформального і спонтанного.

2. **Інформація, профорієнтація і консультування.**

   Мета: забезпечення безперешкодного доступу до якісної інформації і консультацій щодо можливостей отримання освіти і навчання в Європі впродовж всього життя людини.

3. **Інвестиції в навчання.**

   Мета: значне збільшення рівня інвестицій в людські ресурси для розвитку найважливішого капіталу Європи - її населення.

4. **Наближення можливостей навчання до тих, хто навчається.**

   Мета: максимальне наближення можливостей здійснення навчання до тих, хто навчається, до місця їх проживання, використовуючи, де можливо, інформаційні та комунікаційні технології.

5. **Базові уміння.**

   Мета: забезпечення гарантій постійного доступу для всіх до навчання для освоєння й оновлення умінь, необхідних для усталеної участі в житті суспільства, заснованого на знаннях.

6. **Інноваційна педагогіка.**

   Мета: розробка ефективних методів для навчання впродовж життя і всеосяжного навчання. Всеосяжне навчання є одним з аспектів навчання впродовж життя. Воно включає формальне, неформальне і спонтанне навчання.

   На семінарі у Нікопінгу було надано таке пояснення згаданих пріоритетів.

1. Визнання цінності знань

Необхідно визнати цінність й розвивати як спонтанне і неформальне навчання, так і традиційні траєкторії формального навчання. Це припускає визнання цінності раніше надбаної компетентності. Визнання навчання також залежить від «прозорості» кваліфікацій (кваліфікації, що визнаються в різних регіонах і країнах, мають бути зрозумілими для всіх, і перш за все – для працедавців)

2. Інформація, профорієнтація і консультування

Інформаційні, профорієнтаційні і консультаційні послуги повинні бути доступними для всіх громадян (також за допомогою ІСТ) і орієнтовані на їх потребах за рахунок розробки прозорих і якісних систем. Ці системи повинні бути гнучкими й адаптивними до потреб тих, хто індивідуально навчається та ринку праці.

3. Інвестиції часу і коштів в навчання

Інвестиції означають вкладення грошових коштів і часу. Необхідність збільшення інвестицій не викликає сумнівів. Проте, значення полягає в тому, щоб направляти інвестиції на конкретні цілі і одержувати від них віддачу.

Неформальні підходи і контексти – інвестування в «інфраструктуру» навчання з метою підтримки неформального навчання, наприклад, бібліотек, доступу до Інтернету, електронного навчання, навчання і рамках місцевого співтовариства.

Навчання викладачів – навчання їх новим функціям і ролям.

4. Наближення навчання до споживача

Навчання не може обмежуватися навчальними закладами (школами, коледжами, університетами і центрами навчання), оскільки доступ до них часто є утрудненим. Розширення доступу є пріоритетною задачею в рамках формального навчання. Це може бути досягнуто**,** наприклад, за рахунок надання можливостей навчання нетрадиційним групам тих, хто навчається (вечірні школи, школи вихідного дня тощо). Формальна освіта може сприяти розширенню можливостей навчання громадян шляхом встановлення зв'язків і взаємодії з місцевими властями, профспілками, працедавцями і місцевим співтовариством.

Значна роль відводиться відкритій і дистанційній освіті, зокрема з використанням ІСТ (електронне навчання), оскільки **ці** форми навчання не вимагають відвідування навчального закладу. ІСТ дозволяють навчатися вдома, на робочому місці, в місцевій бібліотеці або якому-небудь місцевому / комунальному центрі.

Навчання також може бути вбудоване в трудову діяльність, у зв'язку з чим в створенні «навчальних» організацій значною є роль соціальних партнерів. При розвитку цих ініціатив повинні враховуватися потреби малих і середніх підприємств, оскільки вони надають найбільшу кількість робочих місць і можуть стати джерелом змін і інновацій.

5. Базові уміння

Без сумніву, базові уміння потрібні всім громадянам і працівникам. Проте дотепер не вироблено єдиної позиції щодо того, як вони повинні формуватися.

Базові уміння можуть включати: основні уміння (базова письменність, читання і математика); уміння в області ІСТ (базові уміння у області ІСТ, комунікативні уміння в області ІСТ і «технологічна культура»); соціальні і міжкультурні уміння (здатність працювати в команді, спілкуватися, розуміння культурної різноманітності і спадщини, іноземні мови, цінності, такі як демократія, гендерна рівність, толерантність, пошана до інших людей і навколишнього середовища); особистісні уміння (мотивація і здатність вчитися, автономія, самоповага, ви-

рішення проблем, уміння йти на ризик, здібність до творчості, діловитість, критичне мислення, уміння управляти змінами).

6. Інноваційна педагогіка

Інновації необхідні як в області процесу навчання, так і в методах навчання. Необхідно перейти від формального викладання, направленого на надбання знань, до навчання, що приводить до надбання компетентностей. Викладачі повинні ставити питання «що необхідно студентам», а не питання «що я маю викладати». Ті, що навчаються, наскільки це можливо, зобов'язані взяти на себе відповідальність за власне навчання, за освоєння знань і умінь.

Вітаються також нові методи навчання, зокрема ті, що засновані на використанні ІСТ (електронне навчання). ***Проте технології не гарантують успішності навчання, у зв'язку з тим, що для супроводу ІСТ потрібні компетентні викладачі і тренери та високоякісні засоби навчання***.

Найскладнішим аспектом питання навчання впродовж життя є його імплементація. У листопаді 2001 року Єврокомісія оприлюднила ще один документ «Lifelong Learning: the implications for the universities in the EU», у якому наводяться рекомендації щодо дій (стосовно LLL) на національному, інституційному, субінституційному рівнях, а також на всіх рівнях (не забуваючи про регіональний рівень).

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЕС ЩОДО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ LLL

На національному рівні.

1. Різноманітні цілі (економічні, соціальні, політичні, культурні, персональні) і визначення політики LLL повинні бути загальновизнаними, також повинні підтримуватися всебічне обговорення їх соціальних і освітніх наслідків, а також визначення пріоритетів з витрат і користі.
2. «Пакети» (програми) з LLL повинні бути гнучкими і не стримуватися існуючими системами, структурами і правилами. Перегляди, перевірки також необхідні для гарантії того, що правила, системи і структури нададуть відповідні стимули і керівні дії для подальшого розвитку LLL.
3. Центральній владі необхідно зробити прозорішою політику і розподіл фінансів у сфері LLL. Разом із звичними критеріями і правилами доступу повинні бути встановлені мінімальні критерії і вимоги до навчання для загальновизнаної акредитаційної системи для гарантії якості. До того ж, потрібно визначити тенденції і інтереси LLL в соціально-економічному аспекті, а також забезпечити прозоре законодавство з регулювання часу викладання в області LLL.
4. Для LLL потрібні додаткові ресурси, але необхідно з'ясувати, чи ці ресурси виходитимуть від держави, роботодавців або від студентів.

5. Прибуток від оплати за навчання, хоча це навряд розв'яже фінансові проблеми, повинен бути оптимізованим, без принесення у жертву інших цілей LLL.
6. Необхідно сформулювати правила для того, щоб гарантувати, що відносини між університетами і економічними організаціями або організаціями суспільних послуг були вигідними для всіх учасників.
7. Вимоги з доступу і процедур оцінювання повинні бути переглянуті відповідно до освітніх характеристик різних груп студентів.
8. Мають бути чіткіше визначені межі між LLL-функцією вищої освіти і функціями подальшої освіти, що є необхідним для того, щоб позбавитися невизначеності в плані використання ресурсів університетських фахівців в наданні навчальних послуг.
9. Викладачів необхідно забезпечити засобами навчання, які сприятимуть новому баченню освітніх програм. ***Також необхідно оцінити витрати і вигоди освіти від інформаційних технологій***.

На інституційному рівні:

10. Необхідно визначити політику стосовно LLL в рамках положень місії (призначення, задач) і університетських планів. Повинні бути створені відповідні університетські посади і структури (наприклад, проректор і міжфакультетські комітети), щоб гарантувати здійснення цієї політики. При призначенні персоналу на ці ролі (посади) повинні бути визначені уміння і навики професорсько-викладацького складу в області LLL.
11. Мають бути визначені пріоритети навчання для кожної професійної області і створені основи для застосування структур та контекстів навчальної діяльності.
12. Необхідно переглянути системи винагороди для тих, хто розробляє і керує методами LLL, для забезпечення безперервних розробок в цій сфері.
13. Необхідно адоптувати ряд курсів для задоволення потреб зовнішніх користувачів університету, щоб укласти контракти на тренінги у компаніях.

На рівні університетських підрозділів:

14. Вимагає подальшого розгляду взаємна користь між LLL і традиційними університетськими програмами.
15. Необхідно прийняти більш прорахований підхід до розподілу часу між стандартним викладанням, дослідженнями, загальним адмініструванням та LLL.

На всіх рівнях:

16. Існує необхідність у подальших дослідженнях в різних областях, включаючи правові і регуляторні механізми, освітні програми, доступ, ресурси, бюджети, витрати, підтримку студентів, партнерство і забезпечення якості.

На закінчення теми навчання впродовж життя в контексті Болонського процесу наведемо стислі, але дуже ємні визначення основних аспектів цього явища, як його розуміють у Європі (за матеріалами Нікопінгського семінару).

НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ –

ЦЕ розвиток знань, умінь та інших компетентностей людей впродовж їх життя з тим, щоб досягати економічних і соціальних цілей за допомогою осмисленої та рефлекторної поведінки.

ЦЕ відкритий доступ незалежно від статі, соціального статусу, попередніх успіхів в навчанні, раси і релігії.

ЦЕ тотальна залученість: люди, сім'ї, місцеві громади, профспілки, роботодавці, неурядові організації, регіональні органи влади та уряди – всі вони мають свою роль, немає пасивних акторів.

ЦЕ економічна і соціальна орієнтація: освічені люди є хорошими громадянами і хорошими працівниками.

ЦЕ висування у центр навчального процесу потреби того, хто навчається: учитель стає наставником і координатором навчання.

ЦЕ опора на прозорі стандарти освіти і навчання, зрозумілі для всіх зацікавлених сторін, особливо для тих, хто навчається, і роботодавців.

ЦЕ відкриття нових можливостей для людини впродовж всього її життя.

І навпаки. Навчання впродовж життя:

НЕ розробляється «для» людей фахівцями у області освіти. Воно розробляється «разом з людьми», з участю всіх зацікавлених груп.

НЕ є розвитком або вдосконаленою моделлю безперервної освіти або освіти дорослих: не дивлячись на значущість установ формальної освіти, їхня роль є обмеженою.

НЕ є сукупністю нових додаткових курсів: проте у разі розробки курсів необхідно враховувати параметри гнучкості, як з погляду їх структури і змісту, так і реалізації, необхідно використовувати модулі, що відповідають потребам тих, хто навчається, а не навчального закладу.

НЕ дорівнює навчанню на базі ICT і електронному навчанню: вони, безумовно, важливі, але вони можуть бути недоступними для частини тих, хто навчається, і зазвичай вимагають значного технічного супроводу.

Лекція 7

Берлінський саміт 2003 р. Участь міжнародних організацій у Болонському процесі. Організаційні засади та керівні органи Болонського процесу

Чергова конференція Міністрів освіти відбулася в Берліні 19 – 20 вересня 2003 р. Як і у Празі, за результатами конференції було опубліковане спільне Комюніке, у якому аналізується прогрес вже не в шести, а дев'яти аспектах Болонського процесу (шість "болонських" + три "празьких").

У Комюніке Міністри знов підкреслюють, що вища освіта є суспільним благом та спільною відповідальністю, наголошують на важливості соціального аспекту Болонського процесу, необхідності послаблення соціальної та статевої нерівності як на національному, так і на європейському рівні.

Визнаючи, що участь у Болонському процесі вимагає істотних змін і реформ у всіх країнах, що приєдналися до процесу, Міністри закликають ВНЗ щодо забезпечення повної інтеграції реформ в основні інституційні функції та процеси, підтверджуючи, у той же час, право ВНЗ мати повноваження приймати рішення відносно своєї внутрішньої організації та адміністрації.

Підкреслюючи роль студентів як повноправних партнерів в управлінні вищою освітою та відзначаючи, що національні правові заходи для забезпечення участі студентів, в основному, існують в усьому Європейському просторі вищої освіти, Міністри закликають ВНЗ та студентські організації знаходити шляхи збільшення безпосередньої участі студентів в управління вищою освітою.

Якщо уважно прочитати Берлінське комюніке, то не можна не помітити змін у його тональності, порівняно з попередніми офіційними документами самітів. Якщо Болонська декларація та Празьке комюніке нагадують протоколи про наміри, хоча й досить рішуче сформульовані (у Болонській декларації Міністри визначили шість цілей до 2010 року, а у Празі вони зобов'язались продовжити співробітництво для досягнення цих цілей), то Берлінське комюніке набуває рис угоди про конкретні дії та зобов'язання сторін із зазначенням контрольних термінів.

І ще одна особливість. На відміну від Празького комюніке, де прогрес у досягненні цілей Болонського процесу розглядається у тому порядку, як зазначені цілі були розташовані у Болонській декларації, у Берлінському комюніке аналіз прогресу починається з гарантій якості – наріжного каменя побудови Європейського простору вищої освіти.

Визнаючи, що якість вищої освіти лежить в основі розвитку Європейського простору вищої освіти, Міністри зобов'язалися підтримувати подальший розвиток системи гарантій якості на інституційному, національному і європейському рівнях, підкресливши, що, відповідно до принципу інституційної автономії, основна відповідальність за забезпечення якості вищої освіти лежить на кожному з освітніх закладів, що й є основою реальної відповідальності академічної системи в рамках національних систем якості, відносно яких Міністри дійшли згоди, що *до 2005 року ці системи повинні в собі містити*:

- визначення обов'язків органів і установ, які приймають участь в оцінках якості;
- оцінювання програм або вузів, яка включає внутрішню оцінку і зовнішнє рецензування, участь студентів і публікацію результатів;
- систему акредитації, сертифікації і сумірних процедур;
- міжнародне партнерство, співробітництво і мережеву співпрацю.

Звертаємо увагу на певні розбіжності у розумінні побудови систем гарантій якості серед різних верств учасників Болонського процесу. Згадаємо Саламанкське звернення, де ректори європейських університетів підкреслили, що у Європі забезпечення якості *не повинно ґрунтуватися на єдиному погляді щодо використання спільного набору стандартів*. А у Берлінському Комюніке Міністри закликають ENQA, за допомогою *впливу на членів цієї організації, у співробітництві з EUA, EURASHE і ESIB* до розвитку *узгодженого набору стандартів, процедур і нормативів щодо гарантій якості*, розглянути способи забезпечення адекватної погодженої системи оцінки якості та/або акредитаційні агенції і організації, а також дати звіт із цих питань Міністрам через Робочу групу у 2005 р.

Ще одне конкретне зобов'язання із зазначенням конкретної дати: усі Міністри зобов'язалися *почати реалізацію двоциклічної системи до 2005 р.* При цьому Міністри вважають потрібним вийти за межі формату двох циклів вищої освіти, сформульованого у Болонській декларації, й додати докторський рівень *як третій цикл у Болонському процесі*, що доповнює два основних ступені вищої освіти.

Стосовно прийняття системи сумірних та порівнянних ступенів Міністри закликають заклади освіти та роботодавців повністю використовувати Додаток до Диплому для того, щоб використовувати переваги поліпшення прозорості та гнучкості систем ступенів вищої освіти, для поліпшення працевлаштування та полегшення академічного визнання для наступної освіти і приймають зобов'язання, що *кожен студент, що випускається з 2005 року повинен отрима-*

ти Додаток до Диплому автоматично та безкоштовно. Він повинен випускатися *на поширеній європейській мові*. Підкреслюємо: на *поширеній європейській мові*.

У Комюніке підкреслюється важливість Лісабонської Конвенції про Визнання і наголосили, що ця *Конвенція повинна бути ратифікована усіма країнами* – учасницями Болонського процесу. Міністри закликали ENIC та NARIC разом з компетентними національними властями продовжити впровадження Конвенції.

У Комюніке відзначається зростання показників мобільності студентів, академічного та адміністративного персоналу. Міністри підтвердили свій намір *прикласти зусилля для усунення всіх перешкод на шляху до мобільності* в Європейському просторі вищої освіти. З метою стимулювання мобільності студентів Міністри будуть *робити необхідні кроки для створення національних грантів*. Розвитку мобільності, як зазначається у Комюніке, має сприяти й запровадження системи ECTS, яка швидко стає спільною основою для національних кредитних систем, виконуючи не тільки функції передачі кредитів, а й функції їх накопичення.

Міністри наголосили на необхідності забезпечення суттєвого періоду навчання за кордоном у рамках присудження спільних ступенів, усунення правових перешкод щодо встановлення та визнання таких ступенів активної підтримки розвитку і забезпечення якості інтегрованих навчальних планів, які ведуть до спільних ступенів.

Дуже складною виявилася проблема розробки структури погоджених і сумірних/порівнянних кваліфікацій для системи вищої освіти, яка б давала визначення кваліфікаціям, з огляду на такі показники, як обсяг роботи, рівень, результати навчального процесу, компетенції і профіль. Міністри *прийняли на себе відповідальність за розробку узагальненої структури кваліфікацій* для Європейського простору вищої освіти.

Ще одна відміна Берлінського комюніке від попередніх офіційних документів полягає у тому, що, підкреслюючи важливість усіх аспектів процесу, Міністри окреслюють пріоритетні напрямки на найближчі два роки – до наступного самміту. Отже, у Комюніке міститься доручення Робочій групі організувати відстежування процесу і до самміту 2005 року підготувати докладні звіти щодо прогресу і реалізації проміжних пріоритетів, встановлених на найближчі два роки у таких питаннях:

- гарантії якості;
- двоциклічна система;
- визнання ступенів і періодів навчання.

Нарешті, треба звернути увагу на те, що у Комюніке було сформульовано десятий аспект Болонського процесу – необхідність встановлення більш тісних зв'язків між Європейським простором вищої освіти та Європейським простором досліджень, а також важливість досліджень як складової частини вищої освіти на території Європи.

Берлінська зустріч Міністрів відіграла помітну роль в організаційному оформленні Болонського процесу. На самміті була створена постійно діюча структура – Правління, завданням якого є відстеження процесу в проміжках між засіданнями Робочої групи. Правління очолює країна, яка головує в ЄС. Поточна робота має підтримуватися Секретаріатом, який створює країна, яка проводитиме наступну конференцію Міністрів.

Повний текст Берлінського комюніке (англомовний оригінал та неофіційний український переклад) наведено у Додатку 8.

В процесі коригування

Учасниками (Members) ВР (і ВР BPFUG) зараз є 48 країн та ЕС.
Консультативними членами є такі міжнародні організації:
This is a non-voting category of members who represent stakeholder organisations and other institutions that have a European scope to their work and are instrumental in the implementation of the Bologna Process.

The current eight EHEA consultative members are: Council of Europe (CoE), UNESCO, European University Association (EUA), European Association of Institutions of Higher Education (EURASHE), European Students' Union (ESU), European Association for Quality Assurance in Higher Education (ENQA), Education International (EI) and BUSINESS EUROPE.

EQAR has a similar status to the consultative members (non-voting member of BFUG), but has so far not been officially named consultative member.

EQAR має аналогічний статус консультативних членів (які не є членами голосування BFUG), але до цих пір не був офіційно названий консультативним членом EQAR at a glance
In most European countries, higher education institutions or study programmes are subject to regular external review by a quality assurance agency. The **European Quality Assurance Register for Higher Education** (EQAR) is aregister of such agencies, listing those agencies that have demonstrated their substantial compliance with a common set of principles for quality assurance in Europe.

These principles are laid down in the European Standards and Guidelines for Quality Assurance.

EQAR aims to provide the public with clear and reliable information on quality assurance agencies operating in Europe, and the register is therefore web-based and freely accessible.

EQAR з першого погляду

У більшості європейських країн, вищі навчальні заклади або навчальні програми підлягають регулярному зовнішньому огляду агентства щодо забезпечення якості. Європейський Регістр Забезпечення якості вищої освіти (EQAR) є регістратором таких агентств, в якому вказано конкретно агентства, які продемонстрували їх суттєве відповідність із загальним набором принципів для забезпечення якості в Європі.

Ці принципи викладені в Європейських стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості.

EQAR спрямована на надання громадськості ясною і достовірної інформації про агенції із забезпечення якості, що діють в Європі, і тому цей регістратор веб-інтерфейсом і у вільному доступі.

Вищим органом, який приймає рішення з усіх питань структури та розвитку Болонського процесу, виступає Нарада (Meeting) або Конференція (Conference) Міністрів освіти країн-учасниць, яка спочатку збиралася один раз на два роки – у непарні роки. Після саміту в Бенілюксі у 2009 році дворічна періодичність була порушена й формат Самітів трансформувався у більш широкий формат Форумів, трирічна періодичність яких намітилася після саміту в Бухаресті у 2012 році.

Ministerial Conferences organised in order to assess the progress made within the EHEA and to decide on the new steps to be taken.

Між Нарадами Міністрів основним робочим органом Болонського процесу є Болонська Група супроводу (Bologna Process Follow-Up Group – BPFUG).

In order to ensure the implementation of the steps upon which the Ministers have decided, the EHEA makes use of several support structures:

- Bologna Follow-Up Group - BFUG
- BFUG Board
- BFUG Secretariat
- Working Groups and Bologna Seminars

Role of the Bologna Follow-Up Group

The Bologna Follow-Up Group - BFUG - is the executive structure supporting the Bologna Processin-between the Ministerial Conferences. It is in place since autumn 1999. The BFUG is entrusted with:

- preparing the Ministerial Conferences, policy forums;
- overseeing the Bologna Process between these;
- and taking forward matters that do not need to be decided by the Ministers or that have been delegated by the Ministers.

Ministers entrust the implementation of all the issues covered in the Communiqué, the overall steering of the Bologna Process and the preparation of the next ministerial meeting to a Follow-up Group.[...] A Board [...] shall oversee the work between the meetings of the Follow-up Group. [...] The overall follow-up work will be supported by a Secretariat which the country hosting the next ministerial Conference will provide.

Membership

BFUG membership is based on the membership of the European Higher Education Area (EHEA). The EHEA currently has three categories: member, consultative member and partner.

- EHEA/BFUG Member: the members are the 48 countries and the European Commission
- Consultative member: this is a non-voting category of members who represent stakeholder organisations and other institutions that have a European scope to their work and are instrumental in the implementation of the Bologna Process.
- Partner: organisations that wish to be associated with the Bologna Process/the BFUG but are not included in the Consultative member category.
- Further technical experts, such as Eurostat, Eurostudent or Eurydice may be associated to the BFUG and invited to events upon specific request.

До складу BPFUG входять по два-три представники від кожної з країн, зазвичай один з Міністерства і один – від академічної спільноти відповідної країни. Головує в Робочій групі представник країни, яка в даний період часу головує в Євросоюзі. Група затверджує графік міжнародних тематичних семінарів з проблем Болонського процесу, формує інформацію для чергової наради Міністрів, обговорює доповіді країн-учасниць перед їх винесенням на Наради тощо.

Chairmanship: BFUG Co-chairs and BFUG Vice-chair

The current chairing arrangements foresee that the Bologna Process will be co-chaired by the country holding the EU presidency and a non-EU member country.

Moreover, the host country of the next Ministerial conference is nominated as the Vice-Chair.

BFUG Board

The work between two meetings of the Bologna Follow-up Group is overseen by a Board.

The BFUG board is an advisory committee for the Chairs and the Secretariat to prepare the BFUG meetings. The responsibilities of the Board were defined by the BFUG during its meeting in Rome, the 14th November 2003. It also deals with the Working and Advisory Groups, since one co-chair of each WG/AG is member of the BFUG board meetings.

The current members of the Board are:

- the BFUG Co-Chairs double Troika (the outgoing, present and incoming Co-Chairs of the BFUG);
- the BFUG Vice-Chair;
- the European Commission;
- four of the consultative members (Council of Europe, EUA, ESU, EURASHE);
- one of the co-chairs of each working and advisory group.

The Co-Chairs and Vice-Chair of the BFUG are the same for the Board. The Board usually meets at least one month (preferably six weeks) before each BFUG meeting. The host of the Board is normally one of the EHEA Co-Chairs.

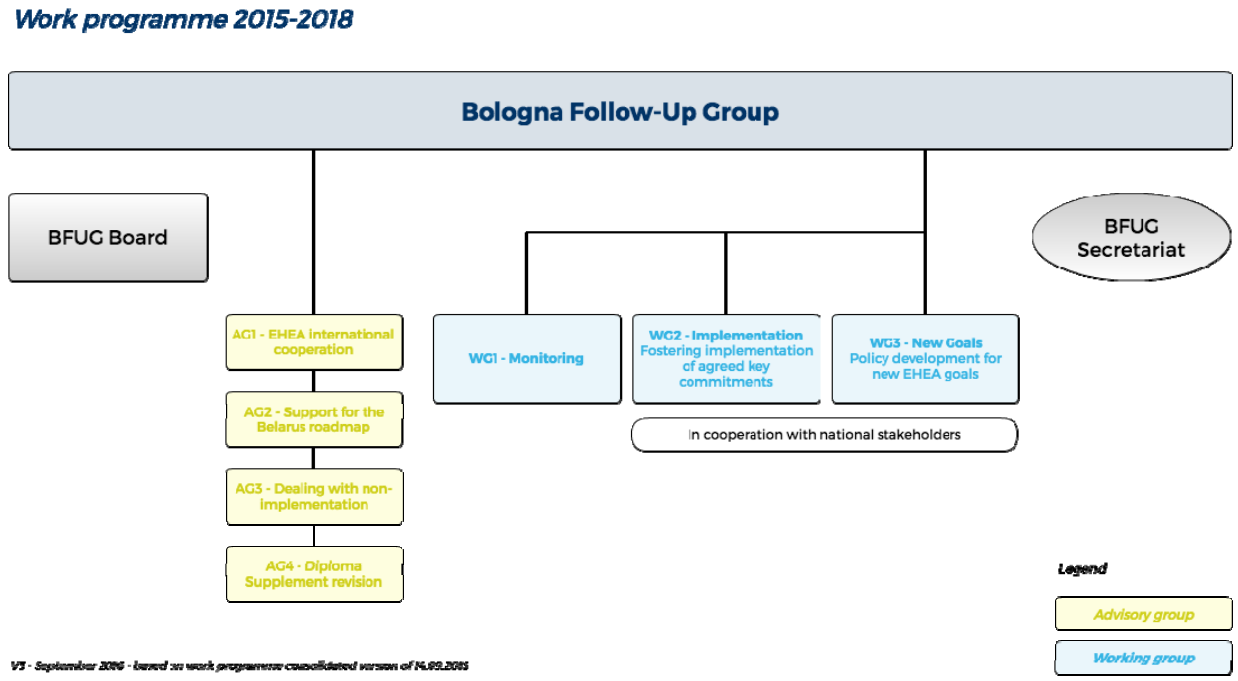

The work between two meetings of the Bologna Follow-up Group is overseen by a Board

Робота між двох нарад в рамках подальших кроків групи Болонського знаходиться під контролем Ради

З членів Болонської групи обирається Рада або Правління (Board), яку очолюють два співголови (Co-Cheir), один з яких представляє країну-члена EU, яка у даний час головує в EU, а другий представляє країну-не-члена EU, а також віце-голови (Vice-Chair), що представляє країну проведення наступної наради Міністрів. До складу Правління входять представники країн, які головували в попередньому році в Євросоюзі і будуть головувати в наступному, представники трьох країн, які обираються Групою на один рік, а також представник Єврокомісії та, з правом дорадчого голосу, представники Європейської асоціації університетів (EUA), Європейської асоціації вищих навчальних закладів (EURASHE) і Європейського Союзу Студентів (ESU).

THE BOLOGNA FOLLOW-UP GROUP SECRETARIAT

The overall follow-up work is supported by a Secretariat, provided by the country hosting the next Ministerial Conference.

Between 1 of July 2015 and 30 June 2018, the Secretariat of the Bologna Follow-up Group is held by France, as organizer of the next 2018 EHEA Ministerial Conference.

Формується також Секретаріат, що складається з трьох співробітників Міністерства освіти країни, яка буде приймати наступну Нараду Міністрів. Секретаріат здійснює організаційну і технічну роботу, забезпечуючи діяльність BPFUG та Правління.

Істина, справедливість, свобода
– девіз Берлінського університету

Лекція 8 (в процесі коригування)

Болонський процес: цикли, ступені, кредити. Додаток до диплому

За чотири роки між Болоньєю'1999 та Берліном'2003 питання двоциклічної вищої освіти, порівняних ступенів, системи кредитів, а також ролі й форми Додатку до Диплому вже не викликало серйозних непорозумінь серед учасників Болонського процесу. Коротко зупинимося на цих питаннях.

Цикли та ступені вищої освіти

Ініціатори розбудови Європейського простору вищої освіти (ЕНЕА) намітили ряд цілей (зобов'язань), які, на їх думку, є першорядними і мають бути досягнуті наприкінці наступного десятиріччя, тобто до 2010 року. Зобов'язання, сформульовані у Болонській Декларації (1999), об'єднувалися головною метою – підвищенням якості, а відтак привабливості і конкурентоспроможності європейської вищої освіти, здатної забезпечити провідну роль в побудові Європи знань – більш досконалої Європи з її величезними інтелектуальними, культурними, науковими і технологічними ресурсами. Система вищої освіти, яка склалася в Європі наприкінці минулого тисячоліття, вимагала змін, в тому числі і в плані доступності вищої освіти для всіх. Довгі одноциклічні програми вищої освіти спонукають велику кількість студентів припиняти навчання, не отримавши жодної кваліфікації. Це є проблемою багатьох європейських країн. Позитивний досвід деяких країн, де запроваджена двоциклічна система вищої освіти (Велика Британія, США), свідчить про її переваги перед унітарною вищою освітою. Тому у Болоньї Міністри прийняли зобов'язання щодо запровадження двоциклічної системи, основна ідея якої полягала в тому, щоб скоротити шлях до здобуття певних компетентностей та певної кваліфікації, після отримання якої перед її власником відкривалася можливість вибору – виходити на ринок праці зі здобутими компетентностями та кваліфікацією, або продовжити навчання для здобуття нових компетентностей та більш значущої кваліфікації.

Ще один суттєвий недолік освітніх систем європейських країн – недолік порівнянності структур кваліфікацій, що є вагомою перешкодою для працевлаштування випускників в інших країнах. З цього приводу у Болоньї Міністри зобов'язалися діяти у напрямі створення сумірних ступенів.

Проблеми циклів і ступенів є настільки взаємопов'язаними, що їх важко розглядати окремо одну від іншої. І на самміті в Берліні (2003) Міністри частково поєднують розгляд цих двох проблем й закликають створити систему кваліфікацій, яка базується на системі двох основних циклів – саме базується, а не

відповідає цим двом циклам. Відтак циклів може бути й більше, але базуватися вони мають навколо згаданих двох циклів. Міністри довго шукали порозуміння стосовно назв цих циклів. Наприклад, у Сорбонні, Болоньї, Саламанці та Празі для цих двох циклів застосовувалися вигадані штучні назви – «undergraduate and graduate», які було дуже важко, майже неможливо було перекласти на будь-яку мову, крім англійської, а переважній більшості носіїв англійської мови вони були незрозумілими, оскільки раніше вони не застосовувалися, а визначення понять, що відповідають цим термінам, Міністри не сформулювали. Зрештою ці терміни не прижилися, і у подальшому для двох основних циклів нічого кращого не вигадали, як назвати їх «перший цикл вищої освіти» та «другий цикл вищої освіти».

В процесі коригування

Структура ступенів: прийняття системи, яка заснована на двох основних циклах

Звернімо увагу на три моменти – кількість циклів вищої освіти – ***два***, їх назву – ***undergraduate and graduate***, та назву кваліфікації, що здобувається після другого циклу: ***магістр*** *і / або* ***доктор***.

Якщо з назвами першого та другого циклів Міністри не визначилися й досі, то з кількістю циклів, та назвою кваліфікації, що здобувається після завершального циклу вищої освіти Міністри дійшли згоди на самміті у Берліні (2003): у 2003 році дещо змінилося уявлення про систему двох циклів: якщо у Болоньї ступінь доктора згадувалася лише як один з двох можливих здобутків другого циклу (магістр і / або доктор), то у Берліні Міністри погодилися, що ступені другого циклу (зауважте: множина!) лише даватимуть доступ до здобуття докторського звання.

У підсумковому комюніке Берлінського саміту Міністри ще раз підтвердили свої зобов'язання виробити загальну систему кваліфікацій для Європейського простору вищої освіти, у якій ступені першого циклу мають давати доступ, за Лісабонською конвенцією, до програм другого циклу, а ступені другого циклу даватимуть доступ до здобуття докторського звання. Усі Міністри збов'язалися ***почати*** реалізацію системи двох циклів до 2005 року.

Розбіжності у системах освіти європейських країн, як з'ясувалося, є настільки суттєвими, що і через чотири роки після Болоньї, автори офіційних документів уникають давати назви ступенів першого циклу та відмовились від погоджених у Болоньї назв ступенів другого циклу, а реалізацію системи двох циклів планують лише ***розпочати*** через два роки.

Отже, процес підготовки докторів, так би мовити, вивели за межі двоциклічної системи, надавши йому статусу ***третього*** циклу вищої освіти. Окрім того, у деяких документах Болонського процесу наголошується про можливість або необхідність введення у межах першого циклу введення попереднього освітнього циклу (без надання кваліфікації вищої освіти, але певної професійної кваліфікації). Введення подібного циклу суттєво сприятиме мобільності студентів. Про це мова йшла ще у документі Trehds-I, який підготувала група експертів до зустрічі Міністрів у Болоньї 19.06.1999. До цієї проблеми Міністри знов звернулися на Берлінському саміті (2003), доручивши експертам розглянути питання щодо того, яким чином і чи може більш коротка вища освіта бути зв'язана з першим циклом структури кваліфікацій Європейського простору вищої освіти.

У вітчизняних публікаціях стосовно Болонського процесу, майже завжди, мова йде про "двоступеневу вищу освіту". В українській мові слово "ступінь" вживається як у своєму основному, так і переносному значеннях. В основному значенні слово "ступінь" застосовується для визначення певної кваліфікації – науковий ступінь (російською мовою – ученая степень, англійською – degree), а в переносному, як стадія, фаза. Якщо застосовувати переносне значення, то словосполучення "двоступенева вища освіта" не викликає заперечень. Але є велика вірогідність, що переважна більшість тих, хто є причетним до вищої освіти, зрозуміє цей термін в основному значенні. А це аж ніяк не кореспондується із зобов'язаннями Болонської декларації щодо прийняття ***системи прозорих та порівнянних ступенів*** (множина) в системі двох циклів вищої освіти, які можуть зіставлятися за допомогою додатків до дипломів. Тому треба чітко розрізняти поняття циклу вищої освіти – бакалаврат, магістратура, докторантура (аспірантура) та ступенів (кваліфікацій) – бакалавр, магістр, доктор (PhD) тощо. Міністри освіти в Болоньї зобов'язалися запроваджувати двоциклічну вищу освіту, а в Берліні доповнили структуру вищої освіти третім циклом, здобутком якого має бути докторський ступінь. Стосовно ж кількості або назв ***ступенів*** (у межах двоциклічної освіти), то з цього приводу жодних домовленостей не було.

Таким чином, з урахуванням змін, які відбулися у розумінні двоциклічної системи, структуру вищої освіти можна представити так:

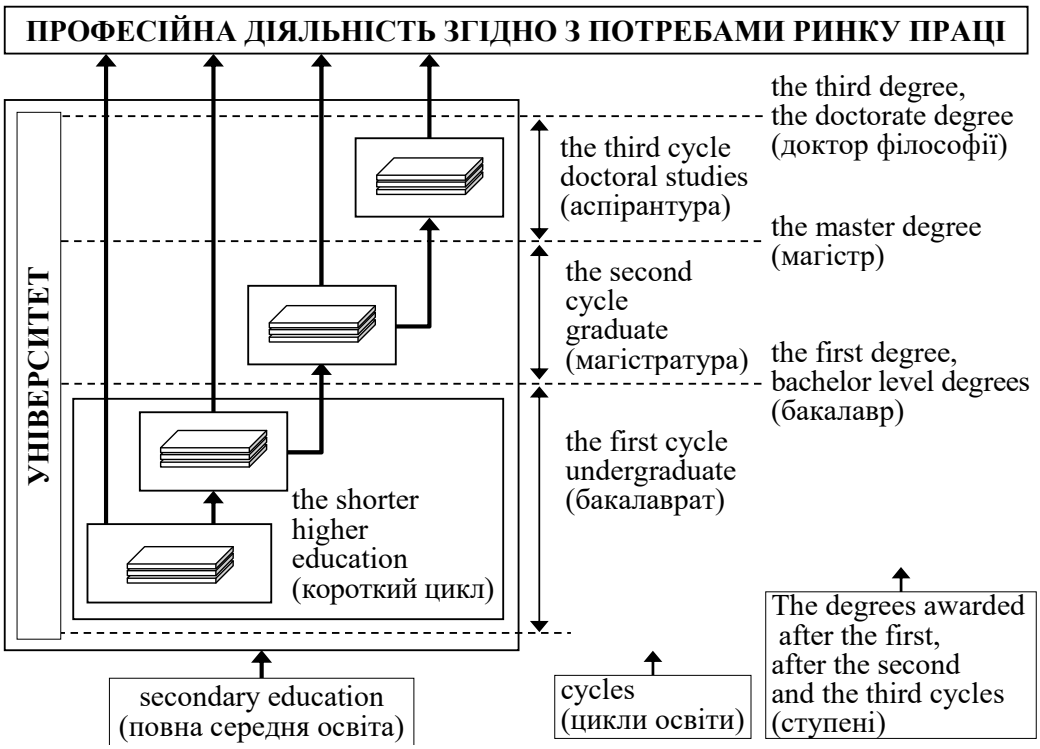

"Болонська" структура системи вищої освіти з "Берлінськими" доповненнями

Цікаво порівняти "Болонську" систему з чинною (до 2017 р.) структурою вищої освіти України. Цю структуру важко зобразити на площині, оскільки вона дуже перевантажна наявністю паралельних гілок – доступ до аспірантури дає не тільки кваліфікація магістра (повна вища освіта, восьмий освітньо-кваліфіка-

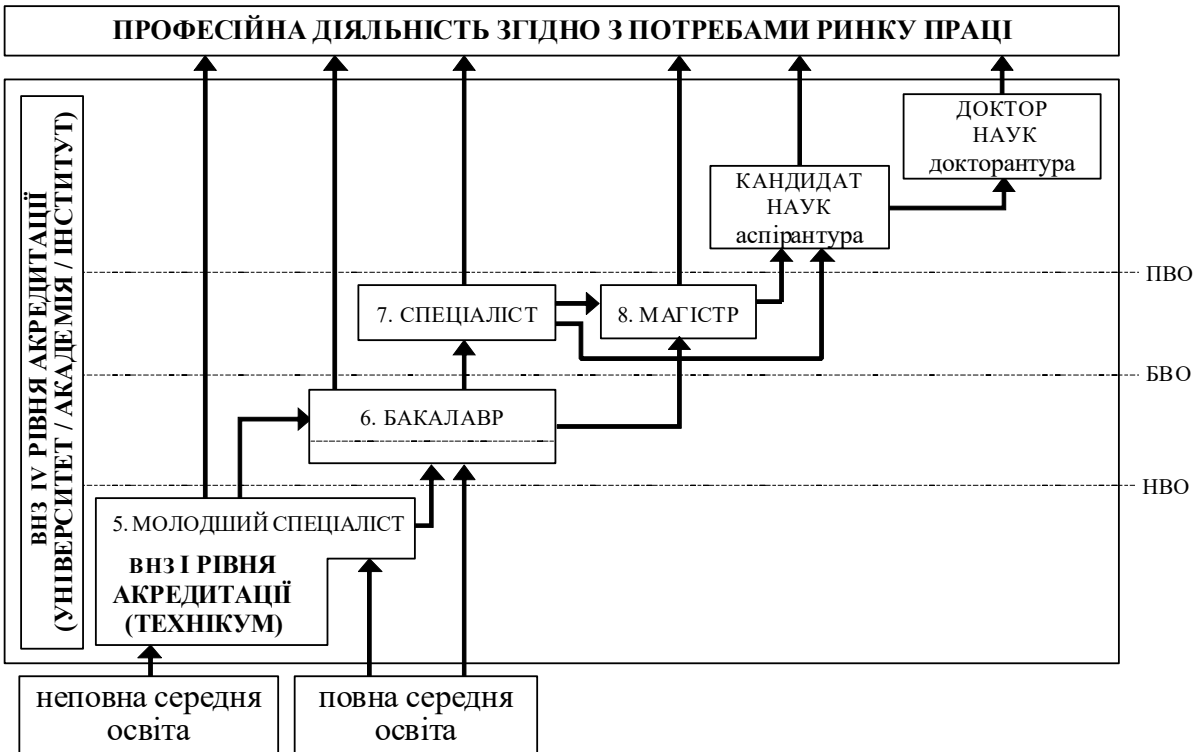

Спрощений вигляд структури вищої освіти України (без закладів II та III рівнів акредитації): НВО – неповна вища освіта, БВО – базова вища освіта, ПВО – повна вища освіта.

ційний рівень), а й кваліфікація спеціаліста – також повна вища освіта, але більш низький – сьомий освітньо-кваліфікаційний рівень, який надає доступ і до магістратури, і до аспірантури. Чинна структура вищої освіти переобтяженп застосуванням таких понять, як «Освітній рівень», «Освітньо-кваліфікаційний рівень», наявністю чотирьох рівнів вищої освіти, чотирьох рівнів акредитації вищих закладів освіти, до яких віднесено також і технікуми, тощо.

Навіть у спрощеному зображенні, на якому не показані заклади II рівня акредитації та відмінності закладів III та IV рівнів акредитації структура вітчизняної системи вищої освіти суттєво відрізняється від «Болонської».

Новий Закон України «Про вищу освіту» вніс суттєві зміни в національну вищу освіту, яка тепер за структурою майже не відрізняється від «Болонської».

Заслуговує також серйозного обговорення запровадження короткого циклу в межах першого циклу вищої освіти, що має сприяти збільшенню можливостей вибору студентами майбутньої професії.

У багатьох європейських країнах донедавна існувала одноциклічна вища освіта, яка не встигає задовольняти потреби ринку праці, що неухильно зростають. Наявність короткого першого циклу, на думку фундаторів Болонського процесу, має дозволити більш швидке поповнення ринків праці європейських держав. Про це, а також про інші аспекти впровадження коротких циклів вищої освіти, йшла мова на семінарі з проблем ступеня бакалавра в Гельсінкі 16 – 17 лютого 2001 р. До речі, на цьому семінарі здобуток першого циклу ототожнювався зі ступенем бакалавра, а другого – зі ступенем магістра.

На гельсінкському семінарі було зафіксовано, що ступінь «бакалавр» є ***кваліфікацією*** вищої освіти, для здобуття якої необхідно 180 – 240 залікових кредитів (ECTS). Термін навчання на здобуття цього ступеня має складати 3 – 4 роки. Було також зазначено, що ***ступінь „бакалавр" можна здобути*** як у традиційних університетах, так і ***у професійно-орієнтованих*** закладах вищої освіти. Головна перевага бакалаврських програм полягає в їх індивідуальній гнучкості, сприяє мобільності, а також взаємодії навчання з працею. Добре сплановані програми бакалаврського ступеня зменшать кількість відрахувань студентів і допоможуть цим студентам у просуванні на європейському ринку праці. Програми бакалаврського ступеня можуть і повинні мати різну орієнтацію та бути багатопрофільними, щоб відповідати індивідуальним та академічним потребам, а також вимогам ринку праці. Для збільшення прозорості важливо, щоб специфічна спрямованість, профіль і результати навчання щодо здобуття певної

кваліфікації були включені в назву ступеня і пояснені в Додатку до Диплома, що видається студенту. Інформація з різних навчальних програм повинна бути відкритою, щоб студенти могли свідомо вибирати ту чи іншу програму.

На семінарі відзначалося, що навіть ті бакалаврські програми, що є проміжними і передбачають продовження навчання, мають бути самостійними. Їх не слід сприймати як частину тривалішого навчального плану, оскільки деякі студенти можуть змінити напрям навчання або продовжити його в іншому навчальному закладі. Було підкреслено, що в деяких сферах ступінь «бакалавр» не може бути самостійною кваліфікацією для набуття ***повної*** професійної компетентності. Хоча й у цих сферах проміжні кваліфікації мають право на існування.

На закінчення сформулюємо коротко переваги структури «бакалавр – магістр», яка:

- стала світовим стандартом і сприяє визнанню європейських ступенів в Європі і світі;
- сприяє задоволенню індивідуальних освітніх потреб студентів;
- сприяє задоволенню академічних потреб закладів освіти;
- сприяє задоволенню потреб ринку праці.

Кредити ECTS і кредитно-модульна система

Запровадження кредитної системи, подібної до ECTS, є однією з цілей Болонського процесу. Зауважимо, що кредитна система, як система виміру навчального навантаження, та кредитно-модульна система організації навчального процесу – зовсім не синоніми. Якщо кредитно-модульна система організації навчального процесу потребує докорінної перебудови організаційних засад навчання, то кредитна система оцінювання трудомісткості навчання може існувати і в межах традиційної лекційно-семінарської системи організації навчального процесу. На наш погляд, перебудова організаційних засад навчального процесу має здійснюватися дуже обережно, поступово, особливо у технічній освіті.

Стосовно системи кредитів існують Вказівки, які вже були опубліковані у вітчизняних джерелах [9, 10]. Система ECTS з погляду розробників цієї системи стисло може бути охарактеризована таким чином.

Що таке система кредитів?

Система кредитів це систематичний спосіб опису освітньої програми за допомогою присвоєння кредитів кожному її компоненту. Визначення кредитів в системі вищої освіти може базуватися на різних параметрах, типу навантаження студента, результатів навчання і обсягу аудиторного навантаження.

Що таке ECTS?

Європейська система переведення і накопичення кредитів (ECTS) – система, яка розроблена в інтересах студентів і базується на визначенні навантаження студентів, необхідного для досягнення цілей програми. Необхідно здійснювати уточнення цих цілей, а саме результатів навчання і набутих умінь.

Як була розроблена ECTS?

ECTS було розроблено у 1989 році в рамках програми Erasmus, що в даний час є частиною програми Socrates. ECTS – єдина успішно протестована система кредитів, яка використовується по всій Європі.

Спочатку ECTS призначалася тільки для переведення кредитів. Система сприяла заліку освіти, що була здобута за кордоном, і, таким чином, підвищувала якість і кількість мобільних студентів в Європі. Останнім часом ECTS перетворюється на систему накопичення, яку запроваджують по всій Європі на інституційному, регіональному і національному рівнях.

Навіщо потрібна ECTS?

ECTS спрощує розуміння і порівняння навчальних програм для всіх студентів (вітчизняних і іноземних). ECTS стимулює мобільність і академічне визнання. Вона допомагає університетам організовувати і переглядати їх навчальні програми. ECTS може бути використана для різних програм і форм навчання. Ця система робить здобуття вищої освіти в Європі привабливішим для студентів з інших континентів.

Які головні особливості ECTS?

- ECTS базується на угоді про те, що 60 кредитів складають навантаження студента очної форми навчання впродовж академічного року. В більшості випадків навантаження студента очної форми навчання в Європі дорівнює 36/40 тижням в рік, і в цих випадках один кредит дорівнює 24 – 30 робочим годинам. Навантаження означає приблизний час, який потрібно середньому студенту для досягнення необхідних результатів навчання.
- Кредит це також спосіб перевести в кількісне відношення результати навчання. Останні є комплексом умінь, що означають, що повинен знати, розуміти і бути здатним зробити студент після завершення навчання, незалежно від його тривалості. ECTS кредити можуть бути отримані тільки після завершення необхідної роботи і відповідного оцінювання досягнутих результатів навчання.
- Розподіл ECTS кредитів ґрунтується на офіційній тривалості циклу програми навчання. Загальне навантаження, необхідне для здобуття ступеня бакалавра, яке вимагає 3 – 4 роки навчання, дорівнює 180 – 240 кредитам.

- Навантаження студентів в ECTS включає час, що проводиться за слуханням лекцій, семінарів, самостійного навчання, підготовки і складання іспитів тощо.
- Кредити розподіляються по всіх освітніх компонентах програми навчання (модулі, дисципліни, стажування, дипломна робота тощо) і відображають кількість роботи, необхідної для виконання кожного компоненту, у зв'язку із загальною кількістю необхідної роботи для завершення повного року навчання в даній програмі.
- Успішність студента характеризують локальними / національними оцінками. Бажаними, особливо для випадку переведення кредитів, є додаткові ECTS оцінки. Оцінна шкала ECTS ранжирує студентів на статистичній основі. Розподіл оцінок між студентами, що одержали по курсу оцінку вище незадовільної, виглядає таким чином:

A – кращі 10%

B – наступні за ними 25%

C – наступні за ними 30%

D – наступні за ними 25%

E – наступні за ними 10%

Для неуспішних студентів ставляться оцінки FX і F. Між ними існує різниця, яка полягає в тому, що FX означає: не "виконав якусь частину роботи, необхідної для здобуття оцінки вище незадовільної", а F: "не виконав всю необхідну роботу". Включення оцінок FX і F в Розшифровку Оцінок не є обов'язковим.

Які документи є основними для ECTS?

- *Поточний Інформаційний пакет* / Курсовий каталог закладу освіти на двох мовах (або тільки на англійській для програм, що викладаються на цій мові) розміщується в Інтернеті та/або публікується в твердій копії в одному буклеті або більшій кількості буклетів. Інформаційний пакет / Каталог дисциплін повинен містити документ, яка дозволяє іноземним студентам одержувати інформацію, що цікавить його.
- *Угода про навчання*, що містить список дисциплін, які вивчатиме студент, узгоджений з відповідним відділом навчального закладу, де студент проходитиме навчання. У разі виникнення потреби в переведенні кредиту Угода про Навчання повинна узгоджуватися між студентом, старим і новим закладами перед від'їздом студента до нового закладу, і оновлюватися по мірі виникнення змін.
- *Розшифровка оцінок* (*Академічна довідка*) відображає успішність студента, показуючи список дисциплін, які він вивчав, отримані кредити і локальні

оцінки (можливо, і оцінки ECTS). У разі переведення кредиту Розшифровка оцінок видається перед від‘їздом студенту, що відбуває, його закладом освіти, а іншим закладом – студенту, що прибуває на навчання, в кінці його періоду навчання.

Як отримати акредитацію ECTS?

- *Акредитація ECTS* (присудження Знака ECTS) здійснюється у відношенні до закладів освіти, що правильно оформили заявку за всіма програмами першого та другого циклів. Ця акредитація підвищить рейтинг Вузу як надійного партнера в рамках європейської і міжнародної кооперації.
- *Критеріями акредитації є*: *Інформаційний пакет* (он-лайн-копія або тверда копія у вигляді одного або більшої кількості буклетів) двома мовами (або тільки англійською для програм, що викладаються на цій мові), *використання кредитів ECTS*, зразки таких документів, як *Угода про навчання*, *Академічна довідка,* а також *докази наявності визнання*.

Процедура подачі заявки на отримання Знака ECTS докладно описана у документі ECTS USERS' GUIDE EUROPEAN CREDIT TRANSFER AND ACCUMULATION SYSTEM AND THE DIPLOMA SUPPLEMENT, який можна знайти за посиланням: http://ec.europa.eu/education/ects/users-guide/docs/ects-users-guide_en.pdf (ECTS: ПОСІБНИК ДЛЯ КОРИСТУВАЧА. ЄВРОПЕЙСЬКА КРЕДИТНО-ТРАНСФЕРНА ТА АКУМУЛЮЮЧА СИСТЕМА. ДОДАТОК ДО ДИПЛОМА. ECTS USERS' GUIDE-2015) Останній термін подачі заявок – 1 листопада щорічно. Акредитація є дійсною впродовж трьох академічних років. Список закладів освіти, що мають акредитацію ECTS, публікується на веб-сторінці Europa.

Додаток до диплому і його функції

Звичний для нас документ – Додаток до диплому донедавна в Європі майже не застосовувався. Вірогідно, це було пов‘язано з тим, що впродовж суттєвого періоду перед закінченням навчання, яке, переважно, здійснювалося в одному освітньому закладі, більшість студентів проходила тривалу практику на майбутньому місці своєї роботи, отже роботодавці були добре обізнані щодо того, чому й як навчався претендент на ту або іншу посаду. Об‘єднання Європи, розширення міждержавної мобільності студентів і фахівців, необізнаність переважної більшості роботодавців зі структурами кваліфікацій в інших країнах призвели до необхідності створення документів, які б давали "розшифровку" дипломів, допомагаючи університетам і роботодавцям здійснювати процедуру академічного та професійного визнання.

Такий документ – Додаток до Диплома (Diploma Supplement – DS), форму якого було розроблено спільно Європейською Комісією – Радою Європи й робочою групою ЮНЕСКО, яка цей документ тестувала і удосконалила, видається зараз вже багатьма європейськими закладами вищої освіти.

Додаток до Диплома складається з восьми розділів (інформація, що ідентифікує особу, яка одержала кваліфікацію, інформація, що ідентифікує кваліфікацію, інформація про рівень кваліфікації, інформація про зміст досягнутих результатів, інформація про функції кваліфікації, додаткова інформація, сертифікація Додатку, інформація про національну систему вищої освіти).

Інформація у Додатку має надаватися з усіх восьми розділів. Якщо інформація не надана з якихось розділів, необхідно надати пояснення про причину її відсутності. Заклади освіти повинні застосовувати до Додатку до Диплома таку ж процедуру засвідчення, як і до самого диплома. Додаток до Диплома не повинен містити жодних висновків та розмірковувань щодо його цінності, тверджень про еквівалентність або пропозицій щодо визнання кваліфікації. Проте, наведена у Додатку до Диплома інформація має бути достатньою для того, щоб той, хто його читає і приймає рішення про визнання (академічне чи професійне), зміг зробити аргументований висновок щодо особливостей кваліфікації.

Під впливом економічних, політичних і технологічних змін все частіше з'являються нові кваліфікації, постійно змінюються кваліфікаційні системи і освітні структури в усьому світі. Зараз невизнання і негативна оцінка кваліфікацій постає глобальною проблемою. Оскільки оригінали документів самі не надають достатньої інформації, дуже складно перевірити рівень і функції кваліфікації без детального відповідного роз'яснення. Кількість мобільних громадян неухильно зростає і вони мають право на справедливу оцінку їхньої кваліфікації. Додаток до Диплома вирішує ці проблеми, тому що він:

- стимулює прозорість вищої освіти;
- враховує швидкі зміни в кваліфікаціях;
- сприяє мобільності і доступу до навчання впродовж життя;
- стимулює винесення справедливих рішень щодо визнання кваліфікації.

Зазначимо також корисність Додатку до Диплома для вищих навчальних закладів, які його видають своїм випускникам, тому що складені за існуючими правилами Додатки:

- захищають автономію національних освітніх систем, застосовуючи загальні поняття, зрозумілі у всій Європі;

- дозволяє закладам вищої освіти бути поміченими зарубіжними навчальними закладами.

Однак, Додаток до Диплома не треба розглядати як деякий універсальний інструмент академічного та професійного визнання, який

- **НЕ Є** замінником оригіналу кваліфікації або розшифровки оцінок;
- **НЕ Є** інструментом, який автоматично гарантує визнання.

Існуючий в нашій освітній системі Додаток до Диплому, складений українською мовою, є орієнтованим на внутрішнього роботодавця, який звик до цього документу і цілком його сприймає. Оскільки Додаток до Диплому європейського зразка є інструментом визнання при міждержавній мобільності, він має бути складений, як це зазначено у Берлінському комюніке, на одній з поширених європейських мов. Але що таке "поширена європейська мова"? Жодний офіційний документ не дає прямої відповіді на це питання. Отже, мовне питання, яке наразі є таким актуальним для України, не обмине і процес створення "європейського" Додатку. Якщо орієнтуватися на кількісні показники, то українська мова, яку розуміють приблизно 10% європейців (переважно громадян України, росіян українського походження та українців, що проживають в Західній Європі), а тим більше російська мова, яку розуміють близько чверті європейців, цілком можуть вважатися поширеними європейськими мовами. Тут треба зазначити, що "європейський" Додаток на відміну від національного (українського) Диплому не є державним документом. Відповідальність за його виготовлення цілком лежить на закладі освіти, який випускає Додаток. При цьому до уваги можуть бути прийняті й вказівки з документу Європейської комісії за посилвнням: https://ec.europa.eu/education/resources/diploma-supplement_en.

Можливий вигляд Додатку до Диплома

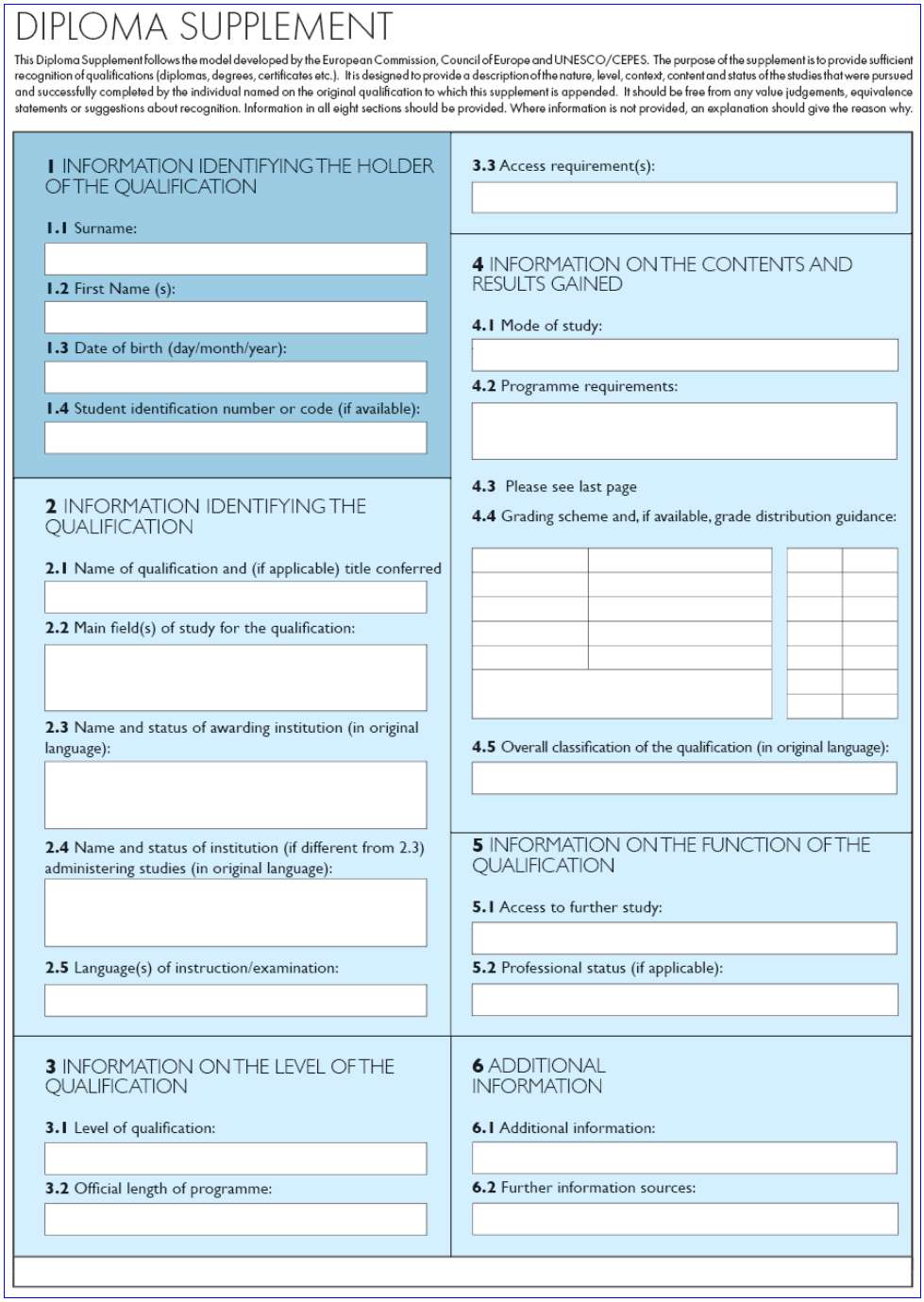

DIPLOMA SUPPLEMENT

This Diploma Supplement follows the model developed by the European Commission, Council of Europe and UNESCO/CEPES. The purpose of the supplement is to provide sufficient recognition of qualifications (diplomas, degrees, certificates etc.). It is designed to provide a description of the nature, level, context, content and status of the studies that were pursued and successfully completed by the individual named on the original qualification to which this supplement is appended. It should be free from any value judgements, equivalence statements or suggestions about recognition. Information in all eight sections should be provided. Where information is not provided, an explanation should give the reason why.

1 INFORMATION IDENTIFYING THE HOLDER OF THE QUALIFICATION

1.1 Surname:

1.2 First Name (s):

1.3 Date of birth (day/month/year):

1.4 Student identification number or code (if available):

2 INFORMATION IDENTIFYING THE QUALIFICATION

2.1 Name of qualification and (if applicable) title conferred

2.2 Main field(s) of study for the qualification:

2.3 Name and status of awarding institution (in original language):

2.4 Name and status of institution (if different from 2.3) administering studies (in original language):

2.5 Language(s) of instruction/examination:

3 INFORMATION ON THE LEVEL OF THE QUALIFICATION

3.1 Level of qualification:

3.2 Official length of programme:

3.3 Access requirement(s):

4 INFORMATION ON THE CONTENTS AND RESULTS GAINED

4.1 Mode of study:

4.2 Programme requirements:

4.3 Please see last page

4.4 Grading scheme and, if available, grade distribution guidance:

4.5 Overall classification of the qualification (in original language):

5 INFORMATION ON THE FUNCTION OF THE QUALIFICATION

5.1 Access to further study:

5.2 Professional status (if applicable):

6 ADDITIONAL INFORMATION

6.1 Additional information:

6.2 Further information sources:

Перша сторінка Додатку до Диплома

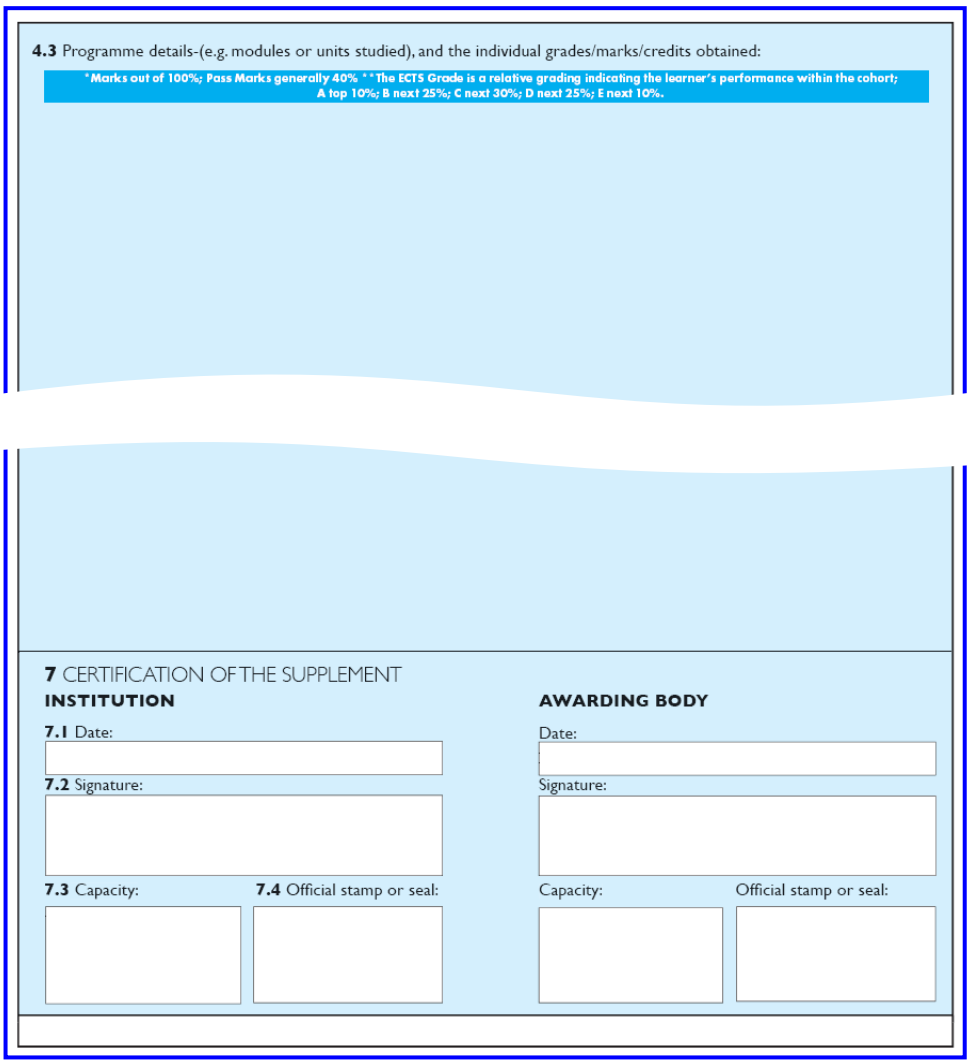

4.3 Programme details-(e.g. modules or units studied), and the individual grades/marks/credits obtained:

*Marks out of 100%; Pass Marks generally 40% **The ECTS Grade is a relative grading indicating the learner's performance within the cohort; A top 10%; B next 25%; C next 30%; D next 25%; E next 10%.

7 CERTIFICATION OF THE SUPPLEMENT

INSTITUTION

7.1 Date:

7.2 Signature:

7.3 Capacity:

7.4 Official stamp or seal:

AWARDING BODY

Date:

Signature:

Capacity:

Official stamp or seal:

Друга сторінка Додатку до Диплома

Як вже зазначалося, відповідальність за виготовлення Додатку цілком лежить на закладі освіти, який його випускає, але Додаток має восьмий розділ, у якому має міститися інформація про національну систему вищої освіти. Здається, що цей розділ, який повинен включати певні схеми та розшифровки до них має бути уніфікованим для всіх вищих навчальних закладів держави. При цьому виникає питання, хто ці схеми та розшифровки уповноважений розробляти, а допоки ця проблема не буде розв‘язана, вищі навчальні заклади будуть мати обмежені можливості створювати та видавати випускникам "європейські" Додатки.

Іншою суттєвою проблемою, яка постає у зв‘язку із запровадженням Додатків за європейською формою, є проблема отримання Знаків (лейблів) Додатків. Знаки Додатків присуджуються вищим навчальним закладам Європейською комісією, яка тим самим офіційно засвідчує, що відповідний заклад створює якісні Додатки і видає їх всім без винятку випускникам.

Знаки Додатків присуджуються на підставі заявок, які заклади мають надсилати поштою до Офісу технічної підтримки Socrates, Leonardo. Процедура складання заявок та супровідних документів теж, мабуть, викличе багато складнощів та непорозумінь, пов‘язаних, знов таки ж, з відсутністю досвіду.

Визнання ступенів. Додаток до диплому і його функції

В країнах ЄС розрізняють ***два види визнання*** – ***академічне***, яке надає право доступу до подальшого навчання ***і професійне***, яке дає право власнику кваліфікації займати ті, чи інші посади.

Академічне визнання здійснюється університетами, згідно з принципом їхньої автономії, за допомогою мережі агенцій , функція яких полягає в інформуванні суб‘єктів визнання та сприяння ефективному і справедливому визнанню кваліфікацій на інституційному, національному і європейському рівнях.

Процедура професійного визнання в країнах ЄС суттєво залежить від категорії професії, на яку претендує фахівець, який отримав кваліфікацію в іншій країні. Всі ***професії в країнах ЄС поділяються на дві категорії – регульовані та нерегульовані***.

Регульована професія відноситься до професій, діяльність з яких деяким способом регулюється законом або адміністративними правилами. Дана професія може бути регульована в одній країні і нерегульована в іншій. Відповідно, діяльність з нерегульованих професій не обмежується законом і адміністративними правилами.

Професійне визнання кваліфікацій з нерегульованих професій здійснюється виключно ринком праці.

Регульовані професії у свою чергу поділяються на дві категорії – так звані "автоматичні" і ті, до яких здійснюється загальна схема визнання.

Визнання кваліфікацій з першої з названих категорій професій в країнах ЄС здійснюється автоматично, якщо кваліфікацію фахівець здобув в іншій країні ЄС. Таких професій всього сім:

- доктор;
- фармацевт;
- акушерка;
- ветеринар;
- дантист;
- медсестра;
- архітектор.

Визнання кваліфікацій з інших регульованих професій здійснюється за так званою "загальною схемою", суть якої полягає в тому, що визнання кваліфікацій, здобутих в інших країнах, здійснює компетентний фаховий орган на підставі заяви індивідуума, який претендує на здійснення фахової діяльності з

конкретної регульованої професії. Інформаційну допомогу індивідууму в цьому повинні надавати агенції NARIC-ENIC. При позитивному вирішенні питання визнання компетентним фаховим органом претендент може здійснювати діяльність з професії, відносно якої він подавав заяву. Отримане визнання претендент не може здійснювати в інших цілях (наприклад, як академічне визнання чи визнання щодо здійснення діяльності з іншої регульованої професії).

ефективне визнання (академічне та професійне) кваліфікацій у Європейському просторі вищої освіти має здійснюватися за допомогою:

- запровадження системи порівнянних ступенів;
- активної роботи агенцій NARIC-ENIC;
- ратифікація Лісабонської конвенції всіма країнами Болонського процесу;
- запровадження додатків до дипломів.

Що ж таке Додаток до Диплома з погляду розробників структури цього документу?

Додаток до Диплома (Diploma Supplement – DS) це документ, що додається до диплома про вищу освіту. Він призначений для поліпшення міжнародної прозорості і стимулювання академічного і професійного визнання кваліфікацій (дипломів, ступенів, сертифікатів і т.д.). Він описує характер, рівень, контекст, зміст і статус курсу навчання, успішно завершеного індивідуумом, ім'я якого написане на оригіналі кваліфікації, до якої додається DS. Додаток до Диплома не повинен містити ніяких думок про цінність, тверджень про еквівалентність або пропозицій щодо визнання кваліфікації. Воно є гнучким необов'язковим інструментом, який сприяє скороченню витрати часу, коштів і зусиль. Можлива його адаптація до місцевих потреб.

Додаток до Диплома видається національними закладами освіти відповідно до шаблонів, розроблених спільно Європейською Комісією – Радою Європи – робочою групою ЮНЕСКО, які його тестували і удосконалили.

Додаток до Диплома складається з восьми розділів (інформація, що ідентифікує особу, яка одержала кваліфікацію, інформація, що ідентифікує кваліфікацію, інформація про рівень кваліфікації, інформація про зміст досягнутих результатів, інформація про функції кваліфікації, додаткова інформація, сертифікація Додатку, інформація про національну систему вищої освіти). Інформація у Додатку надається з усіх восьми розділів. Якщо інформація не надана в якому-небудь з розділів, необхідно надати пояснення про причину її відсутності. Заклади освіти повинні застосовувати до Додатку до Диплома таку ж процедуру ідентифікації, як і до самого диплома.

Опис національної системи вищої освіти, в рамках якої навчався індивідуум, позначений на оригіналі кваліфікації, має бути прикладеним до DS. Цей опис надається Національними Інформаційними Центрами Академічного Визнання (NARICs); її можна знайти на наступній веб-сторінці: http://www.enic-naric.net

Чим не є Додаток до Диплома?

- DS не є навчальним планом.
- DS не є замінником оригіналу кваліфікації або розшифровки оцінок.
- DS не є інструментом, який автоматично гарантує визнання.

Що дає студентам Додаток до Диплома?

- Можливість порівняння із зарубіжними дипломами.
- Чіткий опис академічних дисциплін і умінь, що здобуваються під час навчання.
- Можливість винесення об'єктивної і справедливого уявлення про досягнення і уміння власників кваліфікацій.
- Більше можливостей пошуку роботи і отримання освіти за кордоном.
- Допомога при наймі (працедавці все більше цікавляться даними про студента, які надаються в Додатку до Диплома)

Що дає Додаток до Диплома закладам вищої освіти?

- Стимулює академічне і професійне визнання, збільшуючи, таким чином, прозорість кваліфікацій.
- Захищає національну/міжнародну автономію, в також, надаючи загальні поняття, що розуміються у всій Європі.
- Стимулює прийняття інформованих уявлень про кваліфікації, що є в іншій освітній системі.
- Дозволяє закладам вищої освіти бути поміченими зарубіжними навчальними закладами.
- Стимулює прийом на роботу їх випускників на національному і міжнародному рівнях.
- Допомагає зберегти час, оскільки надає відповіді на багато питань, що задаються адміністративним службам закладів вищої освіти про зміст їх дипломів.

Навіщо потрібен Додаток до Диплома?

Все частіше з'являються нові кваліфікації, під впливом економічних, політичних і технологічних змін постійно міняються кваліфікаційні системи і освітні структури в усьому світу. Число мобільних громадян неухильно зростає,

вони хочуть отримати справедливе визнання своїх кваліфікацій. Зараз невизнання і негативна оцінка кваліфікацій є глобальною проблемою. Оскільки оригінали документів самі не надають достатньої інформації, дуже складно перевірити рівень і функції кваліфікації без детального відповідного роз'яснення.

Додаток до Диплома вирішує ці проблеми з наступних причин:

- Додаток до Диплома стимулює прозорість вищої освіти.
- Додаток до Диплома враховує швидкі зміни в кваліфікаціях.
- Додаток до Диплома сприяє мобільності і доступу до навчання впродовж життя.
- Додаток до Диплома стимулює винесення справедливих рішень щодо кваліфікації.

Відносно додатків до дипломів міністрами у Берліні (2003) було прийняте конкретне рішення – розпочати видачу додатків всім випускникам, починаючи з 2005 р. Таким чином, процес створення якісних додатків до дипломів набуває практичного і навіть першочергового значення. Рекомендації, або Вказівки, що були розроблені робочою групою Європейської комісії – Ради Європи – UNESCO/CEPES в 1997-1998 р.р., наведені нами у Додатку 1. Ці Вказівки є досить докладними, проте, відсутність практичного досвіду у створенні додатків до диплому саме за такою формою, може бути причиною багатьох непорозумінь. Тому ми вважаємо доцільним серйозне обговорення цієї проблеми на спеціально організованих конференціях і семінарах. Це тим більш є важливим, тому що існує вимога Берлінського самміту щодо ***випуску додатків на поширеній європейській мові***.

Іншою проблемою є проблема отримання знаків (лейблів) додатків, які присуджуватимуться закладам освіти, що надають Додаток всім випускникам першого і другого циклів вищої освіти відповідно до структури і рекомендацій, приведених на наступній веб-сторінці:
http://europa.eu.int/comm/educatiob/policies/rec-qual/recognition/diploma_en.html

Ця процедура теж, мабуть, викличе багато непорозумінь, пов‘язаних, знов таки ж, з відсутністю досвіду.

Знаки ECTS та DS. Процедура їх отримання

Дуже складною, на наш погляд, принаймні зараз, є проблема отримання Знаків (лейблів) ECTS. Проходження цієї процедури не має прецедентів у вітчизняній вищій освіті, але для того, щоб кредити, які видають вітчизняні закла-

ди освіти, визнавалися за кордоном, проблемі отримання знаків ECTS треба не тільки приділити відповідну увагу, але й зробити декілька важливих кроків, одним з яких є створення інституту координаторів ECTS на національному, регіональному та інституційному рівнях, які мають відповідати за впровадження у закладах вищої освіти системи ECTS у повному обсязі, маючи для цього відповідні засоби та вагомі повноваження.

Про складність процедури отримання Знаку ECTS свідчить той факт (див. Додаток 10), що на отримання цього Знаку на 2004/05 – 2006/07 навчальні роки до 1 листопада 2003 р. було подано лише 91 заявка від університетів (політехнік, коледжів) з 24 країн. Тільки на етапі попередньої експертизи було відхилено 80 заявок (88%). Попередню експертизу витримали лише 11 ВНЗ з семи країн (Бельгія, Фінляндія, Австрія, Норвегія, Польща, Португалія, Іспанія). Серед країн, університетам яких було відмовлено у розгляді заявок на Знак ECTS – Германія, Франція, Італія, Велика Британія. Цікаво зазначити, що попередня експертиза виявилася найскладнішим бар‘єром для отримання Знаку ECTS – всі 11 ВНЗ, що пройшли попередню експертизу, отримали Знак на 2004/05 – 2006/07 навчальні роки. Скільки заявок було подано через рік, нажаль, нам невідомо, але з інформації, розміщеної на сайті europa, відомо, що отримали Знак ECTS на 2005/06 – 2007/08 навчальні роки лише три (!) ВНЗ – по одному з Австрії, Бельгії та Нідерландів. Отже, у 2005/06 навчальному році Знак ECTS мали лише 14 ВНЗ з восьми країн.

Процедура отримання Знаку DS (Додатку до Диплома), яка теж описана у документі "ECTS USERS' GUIDE...", є значно простішою. Із 85 заявок, що були подані на 1 листопада 2003 р. було задоволено 28 (33%), а через рік Знак DS отримали ще 30 ВНЗ. Серед володарів знаку DS у 2005/06 навчальному році ми бачимо 58 ВНЗ 16 країн: Австрії, Бельгії, Чехії, Германії, Данії, Естонії, Фінляндії, Франції, Ірландії, Ісландії, Латвії, Норвегії, Польщі, Португалії, Швеції та Туреччини.

Знаки ECTS та DS вищі навчальні заклади запитують та отримують окремо. Цікаво, що лише два (!) ВНЗ у Європі мали у 2005/06 навчальному році обидва знаки. Це Вища школа в Агдері (Норвегія) та Університет Міньйо (Португалія). Незначна кількість володарів Знаків ECTS та DS неприємно дивує, проте більшість причин відмови пояснюється неповнотою представлених документів. Університети, політехніки, а також коледжі (університети) прикладних наук отримали приблизно рівну кількість Знаків ECTS та DS. До того ж були задоволені заявки як крупних, так і невеликих ВНЗ з великих та малих країн

(див. Переліки на наступній сторінці). Це свідчить про те, що насправді отримання Знаку ECTS або DS можливе для будь-якого ВНЗ. Вимоги і правила подачі заявок викладені у ряді документів Європейської Комісії (форми заявок на Знаки ECTS та DS, брошура «Основні риси ECTS» та інші допоміжні матеріали розміщені на веб-сторінках Єврокомісії). Це означає, що кожен ВНЗ може отримати Знак ECTS або DS, якщо акуратно слідуватиме встановленим правилам.

Поради університетам та іншим ВНЗ щодо використання ECTS і Додатка до Диплома надають Консультанти з ECTS/DS. Вони інформують ВНЗ про те, як підготуватися до отримання Знаку ECTS і Знаку DS, консультують щодо використання ECTS для накопичення кредитів і для навчання впродовж життя. Консультанти ECTS/DS є частиною ширшої мережі Болонських промоутерів, створеної в кожній країні для підтримки реалізації різних аспектів Болонського процесу, таких як гарантії якості, реформування навчальних програм і визнання ступенів і періодів навчання.

Допомогу з різних аспектів реалізації ECTS і Додатка до Диплома має надавати будь-який з консультантів ECTS/DS. Список консультантів ECTS/DS (the list of ECTS/DS Counsellors) можна знайти на сайті europa: http://europa.eu.int/comm/education/programmes/socrates/ectscons.pdf

Актуальна інформація щодо володарів знаків ECTS/DS

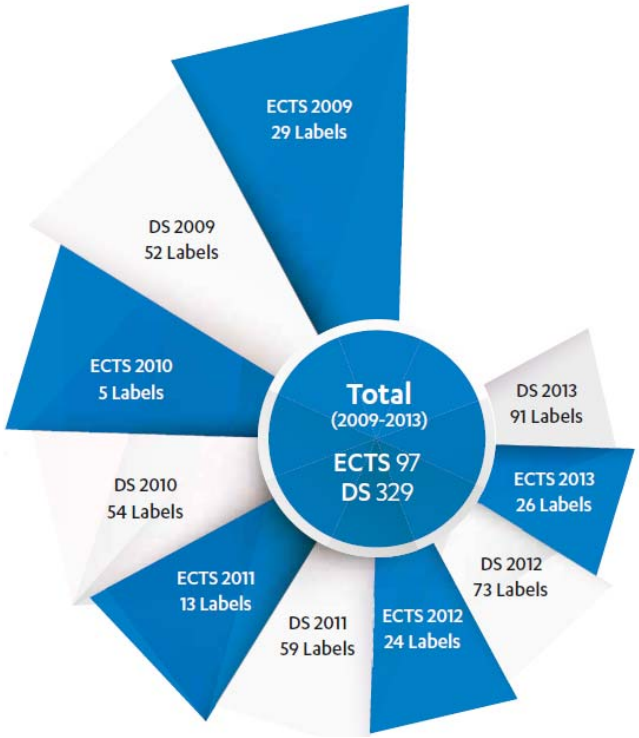

http://ec.europa.eu/education/ects/users-guide/docs/ects-users-guide_en.pdf

Актуальну інформацію щодо подачі заявок на отримання знаків ECTS/DS можна отримати в документі Європейської Комісії за посиланням:

http://www.cimo.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/cimo/embeds/cimowwwstructure/27933_Guidelines_2013_Label_applications_FI.pdf

З цього документу випливає, що наразі ВНЗ України позбавлені можливості не тільки отримати ці знаки, а й навіть подавати заявки на отримання них.

Eligible countries

In order to be eligible, applicant institutions must be located within the EU Member States, Iceland, Liechtenstein, Norway, Switzerland, Croatia or Turkey.

Прийнятні країни

Для того, щоб мати право подати заявку, ВНЗ мають бути розташовані в межах держав-членів ЄС, Ісландії, Ліхтенштейну, Норвегії, Швейцарії, Хорватії або Туреччини.

Але і в країнах, які є прийнятними, заявки можуть подавати лише ті ВНЗ, які відповідають певним вимогам:

2.3 Eligible institutions

Applications for the ECTS/DS labels can be submitted by an institution which has been awarded a Standard or an Extended Erasmus University Charter (Standard Charter and Student placements).

2.3 Прийнятні інститути

Заявки на знаки ECTS / DS можуть бути подані вищим навчальним закладом, який є володарем Standard або Extended Erasmus University Charter (EUC).

Таким чином, ВНЗ України наразі не мають формальних засобів для повноцінної участі у Болонському процесі. Ці засоби мають вибудовуватися, у першу чергу, на державному (національному) рівні, а вже потім – на інституційному рівні.